

TBMM'NİN İLK BÜTÇE YASASI: 1336 MUVAZENE-İ UMUMİYE KANUNU

*Rıdvan AKIN **

Dünya Savaşı Sonunda Batılı Ekonomilerde Çöküntü

Batı dünyası için 19. yüzyıl kendine güven ve iyimserlik yüzyılı olmuştur. İkinci büyük endüstriyel patlama iktisadi gelişmenin ivmesini arttırmış, buna koşut siyasal gelişmeler hükümet biçimlerinde demokratlaşmayı getirmişti. Dönemin *Belle Epoque* (parlak yıllar) olarak anılmasının temel nedeni buydu. Ancak 20. yüzyılın ilk çeyreği insanlık tarihinin en büyük felaketlerinden birine tanıklık edecekti: Birinci Dünya Savaşı. Temelinde kolonyalizmler arası bir çatışma olan Birinci Dünya Savaşı'nda¹ 12.000 kilometrelik cephe boyunca savaşıldı.² Milyonlarca insan öldü. Savaş mağluplar kadar galipleri de derinden etkileyerek, siyasal ve sosyal hesaplaşmaların önünü açtı.

Dünya savaşının galipler cephesinde ne denli büyük maliyetle kapandığını ve bütçelerinde dengeyi tutturabilmek için yurttaşlarına salınan vergi yükümlülüklerinin incelenmesi yararlı olacaktır: Örneğin, Osmanlı parası ile 1 milyar 875 milyon liralık bütçeye sahip olan Fransa bunun % 50'sini harbin sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik tedbirlere tahsis etmek zorunda kalmıştı. Kişi başına vergi 1914'de 108 frank iken 1920'de 420 franka yükselmiş, 10 milyar franklık bütçe açığı vermişti.³

* Dr.Öğr.Gör., Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

¹ Emperyalist rekabeti somutlaştırmak için örnek vermek gerekirse 1909 ile 1913 arası Fransa'nın 200 milyon frank dış ticaret fazlası varken, aynı dönemde İngiltere'nin 1 milyar frank değerinde dış ticaret fazlası olacaktır. bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları* (TBMMGCZ) (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985), C.II., 13.12.1337, s.475.

² Yavuz Abadan, *Türk İnkılabı Tarihi ve Cumhuriyet Rejimi*, (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942), s.7.

³ TBMMGCZ, C.III, 25.1.1338, s.122.

Bu konjonktür içinde Almanya ve Avusturya hiper enflasyonla boğuşmaktadırlar. Avusturya kronu 10 para düzeyine inmiş; bu iki devlet iç borçlanma tedbirleri ile ülke ekonomilerini düzlüğe çıkarmaya gayret sarfetmektedirler.⁴ Sosyal çalkantılar içindeki İtalya'nın durumu ise daha kötüdür. Osmanlı parasıyla İtalyan lireti 4 kuruş 35 santim değerindedir. Almanya'ya gelince Versay Barış anlaşmasının askeri ve mali ağır hükümleri altında bulunan Almanya'nın borcu 240 milyar mark, Osmanlı evrak-ı nakdiyesinin değeri ile 91 milyar liraya balığ olmaktadır.

Rusya rejim değişikliği ve iç savaş nedeniyle büyük bir bütçe açığı ile karşı karşıya bulunmaktadır. 1920-21 yılı bütçesi incelendiğinde 1150 milyar ruble gider bütçesine karşılık 150 milyar rublelik gelir bütçesi sağlanabilmiştir. Kerenski'nin yeni evrak-ı nakdiyeyi emisyonla çıkararak kısmen kapatabildiği bu açık 250 milyonda kalmıştır. Rusya elinde bulunan altınları satmak suretiyle mali sorunlarını aşmaya çalışmaktadır.

Yunanistan'ın 1920-21 yılı bütçesi 1 milyar 33 milyon drahmi, Osmanlı lirası olarak geliri 115 milyon, giderleri 142 milyon karşılığı 298 milyon drahmi olarak tahakkuk etmiş, 53 milyon civarında savaş harcaması yapmıştır. Yunan ekonomisine İngiltere'nin talebi üzerine Kanada 5 milyon pound değerinde yardımda bulunurken, İngiltere ve Fransa ortak olarak 6.5 milyon poundluk ek bir yardımda bulunmuşlardır.⁵

1336 Yılı Bütçesinin Meclis'e Gelişi ve Genel Görüşme Açılması

Osmanlı'da *bütçe hakkı* kavramı 1876 Anayasası ile hukukumuzda girmiş, Mebusan Meclisinin Anayasa ve bütçe hakkına uygun olarak kabul ettiği ilk bütçe 1909 bütçesi olmuştur.⁶

Anadolu'da yeni Hükümet teşekkül ettikten sonra Devlet gelirleri Maliye Vekaleti tarafından yönetilmeye başlanmış, İstanbul Hükümeti döneminde Düyunu Umumiye ve Tütün Rejisi idarelerince toplanagelen devlet gelirlerinin

⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (TBMMZC), Devre I, 3 .Basılış, (Ankara: TBMM Matbaası, 1959-61), C.7, 3.1. 1337, ss.131-135.

⁵ 1336 yılı bütçesini takdim konuşması, Maliye Vekili Ferit Bey (İstanbul) TBMMZC, C.7, 3.1. 1337, ss. 131-135.

⁶ Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bütçe tutmanın 1855 yılında bütçelerin hazırlanma, onaylanma ve denetlenmesi ile ilgili esasları belirleyen *Hazine-i Celilenin Muvazene Defterinin Sureti Tanzimine Dair Nizamname*'nin kabulü ile başladığını söyleyebiliriz. Burada geçen muvazene defterinden maksat bütçedir. Bütçe ile ilgili ikinci nizamname 1874 yılında "*Devlet-i Aliyenin Bütçe Nizamnamesi*" idi; buna göre bütçe uygulamasını Divan-ı Muhasebat denetleyecekti. bkz. *Osmanlı Bütçeleri (1909-1918)*, Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayınları (Ankara, 2000), ss.III-IV.

bu idarelerce tahsil edildikten sonra Maliye Vekaletine gelir kaydedilmesine karar verilmiş ve uygulama başlamıştır. Böylece bir bütçe olmaksızın kamu adına gelirlerin toplandığı ve harcamaların yapıldığı bir dönem yaşanmaya başladı. Bunun üzerine Maliye Vekaleti 6 Mayıs 1920 tarihli genelgesi ile bir önceki yılın bütçe tavanı ile sınırlı kaymak kaydı ile devlet dairelerinin harcama yapmalarını istedi. Bütçe kanunu olmaksızın vergi toplayıp harcama yapmanın mali ve hukuki sıkıntılarını aşmak için bütçeye mahsuben Mayıs-Ekim aylarını kapsamak üzere altı aylık bir avans kanunu çıkarıldı. Avans Kanununun süresi bittiğinde İcra Vekilleri Heyeti'nin bütçe tasarısı görüşülerek kanuna dönüştürülemedi. Bu nedenle 28 Şubat 1921 tarihli 103 Sayılı Bütçe Kanunu kabul edilene kadar iki avans kanunu daha çıkarılmak zorunda kalınacaktı. 1920 mali yılına ait bütçe kanunu, uygulama yılının son günü kabul edildiğine göre avans kanunlarının mahsubuna dayanan yuvarlak rakamlarla bir kesin hesap kanunu niteliği taşımaktadır.⁷ Yapılacak harcamaların değil, yapılmış harcamalar üzerine yapılan bir muhasebe söz konusudur.

Maliye Vekili Ferit Bey'in layihayı takdim konuşması ile başlayan görüşmeler göstermektedir ki Ankara Hükümeti gelir kalemlerini gerçekçi tespit etmek, savaş harcamalarını sağlam gelirlere bağlamak zorunluluğu ile karşı karşıyaydı. Doğal olarak vergi gelirleri içinde en önemli kaynak aşardı. Aşarın bakaya kalmaksızın tamamının tahsil edilebilmesi son derece önemsenmekteydi.⁸

Gümrüklerle ilgili tedbirler alındıktan sonra İstanbul gümrük gelirlerinde büyük gerilemeye karşılık, Anadolu gümrüklerinde, ithalat ve ihracat vergilerinden elde edilen gelirler on misli artmıştır. Ankara Hükümeti, tam hakimiyeti sağladıktan sonra Antalya, Trabzon, Sanısun gümrüklerinden Anadolu'ya mal girişine müsaade etmekte, İzmir ve İstanbul gümrükleri yabancı ülke gümrüğü muamelesi görmeye başlayacaklardır. Bu arada Erzurum gümrüğü, İran üzerinden Trabzon limanına ulaşan mallardan alınan transit resmini tahsil etmekte idi.⁹

Bunların yanısıra Rus şimendifer idaresinin etkisi ile Batum üzerinden bir süre ticaret yön değiştirmiş, Ermenistan ile Anadolu Hükümeti arasında gerginlik olduğundan Bayezid livası üzerinden Trabzon'a kervan ticareti

⁷ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını (Ankara, 1990), ss.319-321.

⁸ Sözlük anlamı %10 anlamına gelmekle birlikte aşar sekizde bir ile altıda bir arasında uygulanmıştır. Bu aynı verginin 1884'e kadar %6'sı, daha sonraki dönemde %12'si Vilayat menafi sandıklarına ayrılmaktaydı. bkz. Necdet Sakaoğlu, "Mültezimlerin Aşar Toplama Yöntemleri" *Tarih ve Toplum* Cilt 5, 1986, ss.421-424. Bu konuda yazılmış bir risale için bkz. *Aşarın Sureti İstihsali Hakkında İzahname* (İstanbul: 1301).

⁹ TBMMZC, C.7, 3.1. 1337, s.136.

yeniden başlatılmıştır.¹⁰ Hicaz pulları veya Hazine pullarını resmi muamelelerde kullanarak (bir çeşit damga resmi) gelir elde etmeye çalışılmış; Anadolu'da bu pullar yeterli miktarda bulunmadığından İtalya'da Milanoresa firmasına Anadolu Hükümeti adına 100 milyon adet bastırılarak getirilmiştir.

Kayseri ve Konya Ereğlisi imalat-ı harbiye fabrikalarında güherçile işlenip baruta dönüştürülerek gelir elde edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Şimendifer İdaresinin yeterince gelir elde edememesinin nedeni askeri taleplerin öncelikle ve sık ve sık yerine getirilme zorunluluğu olarak görülüyor. İdare Nafia Vekaleti bütçesi içinde değerlendirildiğinden karlı bir kurum haline getirilememektedir.¹¹

Anadolu'da ne kadar paranın tedavülde bulunduğu para politikasının en temel parametrelerinden biri olmakla birlikte bu konuda ancak tahmin yürütülebilmektedir. Milli Mücadele Osmanlı bakiyesi mali müesseselerle yürütüldüğü, Anadolu Hükümetinin hükümler alanı dahilinde Osmanlı evrak-ı nakdiyesi, altın lirası, mecidiye ve nikel paraların tedavülde olduğu ve bu arada yabancı paraların mübadele edildiği unutulmamalıdır.¹²

Osmanlı evrak-ı nakdiyesinin Avrupa piyasalarında üçüncü derecede bir para olduğu açıklık kazanmaktadır.¹³ Açıklamalardan, birinci tertip evrak-ı nakdiyeler ile diğerleri arasında değer farkı olduğu¹⁴ Ankara Hükümetinin kullandığı Osmanlı lirasının değerinin aşağı yukarı İtalyan liretine eşit olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵ Osmanlı kağıt parasının değeri bir iç piyasa sorunu olmaktan ziyade Avrupa piyasaları sorunu olarak belirlemekte ve Ankara Hükümetinin alacağı tedbirleri büyük ölçüde etkilemektedir.

Daha milli kurtuluş savaşı başlamadan, 1334 (1918) bütçesi tartışmalarından tedavülde 138 milyon lira değerinde evrak-ı nakdiyenin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu paranın en az yarısının İstanbul bankalarında bulunduğu kabul edilirse, Anadolu'da tedavül edebilecek paranın kısıtlı olduğunu tahmin etmek güç olmamalıdır.¹⁶

¹⁰ Ibid., s.137.

¹¹ Maliye vekilinin ifadesine göre Anadolu demiryollarının 1.635.850 lira gelirine karşılık 1.058.540 lira masrafı, Bağdat Hattının 127.000 lira geliri 140.000 lira masrafı, Afyon-Uşak hattının 21.000 lira geliri ve 53.360 lira masrafı vardır. Ibid., s.138.

¹² Ibid., s.142.

¹³ TBMMGCZ, C.III, 1.1.1338, s.1178.

¹⁴ TBMMGCZ, C.IV, 3.3.1339, s.46.

¹⁵ TBMMZC, C.7, 4.1. 1337, ss.182-183.

¹⁶ TBMMZC, C.7, 26.1. 1337, ss.393-397.

Sonuç itibariyle, Anadolu piyasasında altın ve kağıt para darlığından söz edilebilir. Osmanlı Hükümetininin 4 Nisan 1918 tarihinde çıkardığı *Tedabiri İhzarîye Kanunu* hükümleri Ankara Hükümeti döneminde yürürlüğünü devam ettirmiş; mali otoriteler, paranın değerinin altın veya kompensasyon sistemi ile daha iyi korunabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁷

Bu iktisadi ve mali gerçeklikler karşısında Anadolu Hükümeti, altın ve altın para stokunu sıkı denetim altına almak isteyecektir. Bu nedenlerle "*Muamelatı Nakdiye Müdüriyeti*"nin altın fiyatlarını günü gününe takip etmesi, miktarların ayniyat defterlerinde kayıt altına alınması uygulamasına geçilecektir.

Dünya Savaşı öncesinde 60 milyonluk Osmanlı altın lirası mevcut olduğu ve bunun 25 milyonluk kısmının elde kaldığı gerisinin kaybedilen topraklarda terk edildiği tahmin edilmektedir.¹⁸ Bu yüzden altın paranın Anadolu'da tedavül etmesi istenmekte fakat Rumların spekülasyonları yüzünden altın para İstanbul'a kaçmaktadır. İstanbul'da 700 kuruşa kadar çıkan altın para Anadolu'da en fazla 540-550 kuruş üzerinden muamele görmektedir.¹⁹ Bir süre sonra İstiklal Mahkemeleri altın para kaçakçılığı yapanları cezalandırmaya başlayacaklardır.²⁰

Bir tedbir olarak Hükümet, Rusya'dan gelen altın rubleleri tedavüle sokmak zorunda kalır; hatta subaylar dahil kamu personelinin maaşları ruble ile ödenir. Bu arada Altın Rus Rublesi İstanbul piyasalarında Ankara rayicinden 120 kuruş fazlası ile 750 kuruştan alıcı bulmaya başlar; bu kez Anadolu'dan İstanbul'a Ruble kaçakçılığı söz konusu olur; sahillerde altın kaçakçılığı önlenmeye çalışılır. Rublenin Anadolu'daki değeri İstanbul'a denk bir seviyeye çıkarılır. Maliye Vekaleti İzmit ve Zonguldak yoluyla İstanbul Borsasını takip ederek evrak-ı nakdiye ve altın para politikalarını zaman zaman değiştirir.

Sultan Mahmut devri meteliklerinin *Meskukat İdaresi* tarafından mal sandıklarında toplanarak tedavülden çekilmesi planlanırken genel olarak para hacminin, özeldede madeni paraların piyasada gittikçe azalması nedeniyle, *Hükümet Tedavülden Kaldırılacak Meskukat-ı Mağşuşenin Temdid-i Tedavülü Hakkında Kanun* teklifini TBMM gündemine getirir.²¹

¹⁷ Zekai Bey (Adana) şöyle diyor: Eğer para kendi milli paramız olsa idi, bütün mağluplar gibi sıfır derecesine inerdi. TBMMZC, C.7, 4.1.1337, s.184.

¹⁸ TBMMGCZ, C.II., 11.2.1338, s.746.

¹⁹ TBMMZC, C.7, 3.1. 1337, ss.138-142; TBMMZC, C. 8, 1.2. 1337, ss.42-43; TBMMGCZ, C.II, 9.2.1338, s.723.

²⁰ TBMMGCZ, C.II, 9.2. 1338, ss.717-721.

²¹ TBMMZC, C.6, 27.11. 1336, ss. 72-74.

Merkez Bankası işlevlerinden bazıları güvenilir tek milli müessese olan Ziraat Bankası'na havale edilir. Hükümetin çıkardığı *Terekattan Çıkan Altın ve Gümüşün Ziraat Bankalarına Tevdii ve Orada Saklanması Hakkında Kararname* Ankara Hükümetinin bankayı Merkez Bankası gibi algılamak istediğini kanıtlamaktadır.²²

Netice itibariyle Milli Mücadele döneminde altın, kağıt para ve madeni sikkeler hepsi birlikte değerlendirilerek düşünüldüğünde Anadolu'da toplam emisyonun 156 milyon lira civarında olduğu tahmin edilmektedir.²³

Hükümet gelir yaratmada ciddi sıkıntı içinde olmasına rağmen özellikle Milli Savunma bütçesine 1921 yılı için en az 60 milyon lira ayırması zorunluluğu ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Durum böyle olunca, ek vergi tarhi zorunluluğu ortaya çıkıyordu. Ancak Meclis halka yeni vergi konulması hususunda son derece hassastı. Maliye Vekili bu direnişi kırabilmek için Fransa'da kişi başına 3500 kuruşluk vergilendirme varken, bunun Türkiye'de ortalama 600 kuruş olduğunu söyleyecektir.

Sevr Anlaşması'nın gümrükleri yabancı denetimine bırakması, Devletin maliyesini Düyun-u Umumiye'ye terk edişi büyük tepki almaktaydı. Maliye Vekili Türkiye'nin maliyesini kendi kendine idare edemeyeceği savına karşı, borçlarını reddetmeksizin, hepsini zaman içinde ödemeye kudreti olduğunu belirtecektir. Osmanlı kamu borçlarının 162.121.625 lira ana paranın yanı sıra, 9.000.652 lira birikmiş faiz borcu olduğu, İmparatorluktan ayrılan aksamın payı düşüldüğünde, o günün rayici ile 72 milyonluk Düyun-u Umumiye'nin kabul edileceği "*kendi faaliyeti maliye ve siyaset-i maliye (siyle Türkiye'nin) müstakil olarak, tediyeye muktedir*" olduğu savunulacak, Batıdan istenen tek şeyin mali bağımsızlık olduğu vurgulanacaktır.²⁴

Bir başka eleştirilen kurum Reji'dir. Mazhar Müfit Bey, Tütün rejisine el koyulduğu iddiasına rağmen kurumun özerkliğini koruduğunu belirterek, Rejinin devlet tekeli (devlet monopölü) haline getirilmesini savunacaktır.²⁵

Kamu personeli harcamalarının kısıtlanmasında uygulanan kriterler de eleştirilmektedir. Milli orduya iltihak etmek isteyen 300 kadar subayın kabul edilmemesinin komuta kademesini şişirmemek düşüncesinden kaynaklandığı

²² Düstur, Üçüncü Tertip Cilt I, 26 Haziran 1336, no.46, s.27.

²³ TBMMZC, C.7, 3.1. 1337, s.142.

²⁴ Anadolu Hükümetinin baştan beri Osmanlı borçlarını reddetme eğiliminde olmadığı anlaşılıyor. Ibid., s.144.

²⁵ TBMMZC, C.7, 4.1.1337, ss.171-172.

anlaşılmaktadır. Yetenekli subayların mali endişelerle Anadolu kapılarından geri çevrilmesi hoş karşılanmamaktadır.²⁶

Bununla birlikte personel giderlerinin yüksekliği, Birinci Meclis döneminin en yoğun tartışılan konularından biri olduğu burada belirtilmelidir. Denilebilir ki, memurları halkın sırtından beslenen bir tufeyliler ordusu olarak yorumlayan pek çok mebus vardır. Zekai Bey'in bir analizi konuya aydınlık kazandırmaktadır. Kişi başına memur için ayrılan para o ülkenin kamu yönetimi hakkında bir fikir vermektedir. Örneğin Fransa'da 24 frank, İngiltere'de 10 frank, ABD'de 8 frank olan kişi başına harcama, Türkiye'de harcama bütçesinin neredeyse % 75'ini bulmakta 32 milyon lirayı aşmaktadır.²⁷

Tedavüldeki Osmanlı lirasının kambiyo değeri yaklaşık olarak İtalyan lirasına eşittir; Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubu Almanya ve Avusturya paraları şiddetle değer yitirirken, ülke yenilmiş olmasına rağmen Osmanlı lirasının gücünü korumasını sırrı Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Bankası'nda yatmaktaydı. Eğer Osmanlı parası milli para olsaydı, diğer bütün mağlup ülkeler gibi hızla değer yitirdi.²⁸

Hükümetin Düyun-u Umumiye, Reji ve Şimendifer İdarelerine karşı ılımlı tutumu eleştiri konusu olmaktadır. Bu kurumlara el konulmuş olmasına rağmen, Düyun-u Umumiye hesaplarının Osmanlı Hükümeti devrinde olduğu gibi imtiyazlı yerini koruması, memur ve yöneticilerine ayrı rejimle maaş verilmesi tepki almaktadır.²⁹

Gelir sağlayan kaynaklar arasında gösterilen miri çiftlikler Meclis'in ilgi gösterdiği konulardan biridir. Hanedan malı olan bu çiftlikler İkinci Meşrutiyet döneminde kamulaştırılarak millete mal edilmişlerdi. Bunlar içinde Sultansuyu (Malatya), Çifteler (Eskişehir), Çukurova çiftlikleri en ünlü olanlarıdır. Bu çiftlikler fevkalade verimsiz bir şekilde işletilmektedir.

Kolayca tahmin edileceği gibi Maliye vekilleri ya kaynak yaratamamak ya da aşırı vergilerle itham edilmektedirler.³⁰ Bir başkası ise Anadolu'da

²⁶ Ibid., s.182.

²⁷ Ibid., s.183.

²⁸ "Bugün evrakı nakdiye bize murtabid olmaktan ziyade dayınlerimize, Fransızlara ve İngilizlere murtabiddir. .. Evrakı nakdiyenin yükselmesi meselesi bir *Avrupa meselesidir*." Bu nedenle Anadolu Hükümetinin milli bir para ihdas etmesinin yararlı olacağı ileri sürülmüştür. Ibid., s.184.

²⁹ Düyunu Umumiye müdürlerinin maaşları 300 lira olup TBMM üyesinin 200 lira tahsisatından yüksektir. Ibid., s.186.

³⁰ Örneğin Konya'da seferberlikten beri faaliyette bulunan 86 kadın ortağı bulunan 50.000 lira sermayeli Türk şirketi 31.939 lira Harp Kazançları Vergisi ile vergilendirilmiştir. Bkz. TBMMZC, C.7, 13.1. 1337, s.270.

hükümet teşekkül ettikten sonra ithalat ve ihracat vergilerinde artışa bağlı olarak Anadolu tüccarının ihtikara başladığı olacaktır.

Milli kaynakların iyi değerlendirilemediği iddialarına bir örnek de Konya mebusu Hacı Bekir Efendi'dir. İç Anadolu'da harp yıllarından birikmiş değeri 20 milyona varan, nakil vasıtalarının yetersizliği veya demiryollarının askeri amaçlarla işgal edilmesi nedeniyle Antalya, Silifke, İnebolu limanlarına veya piyasaya çıkamayan 6.000 vagon zahire varlığından ısrarla söz etmektedir.

Sonuç itibariyle, gereksiz memur şişkinliği, Babıali tipi teşkilatçılık, kaynakları rasyonel değerlendirememesi gibi suçmalarla karşılaşan Maliye Vekili Ferit Bey eleştirileri cevaplarken, memur kadrolarının iddia edildiği gibi şişkin olmadığını, TBMM Divan-ı Muhasebatının (Sayıştay) bile 14 memur üç müfettiş ile çalıştığını, şikayetçi olunan nakliye sorunun doğru olduğunu, çözüm için Antalya-İnebolu hattında kamyon işletmesi kurulmak istendiğini, başarılı olunamayınca deve kolları teşkiline çalışıldığını, askeri ihtiyaçların herşeyin önünde gitmesi nedeniyle tevhide mübayaat komisyonları eliyle küçük ihaleler yaparak düzenli bir ordu kurmayı başardıklarını belirtecektir.³¹

Reji ve Düyun-u Umumiye idarelerinin yönetimlerine el koyma hususunda yeterince ihtilalci tavrın alınmamasının nedenleri de Maliye Vekili tarafından "*Reji ve Düyun-u Umumiye idarelerini, ...maliyenin aksam-ı idaresine almak (düşünülyorsa da) bilhassa münasebat-ı müstakbele-i siyasiyeyi düşünerek*" şimdilik özerkliklerine müsaade edildiği şeklinde açıklanacaktır.³²

Osmanlı Hükümeti'nin Reji İdaresi nezdinde 1914-1918 yılları arasında birikmiş 3 milyondan fazla parası bulunduğu olası barış konferansında meşruiyetçi çizgiden sapılmadığına kanıt olmak üzere Reji ve Düyun-u Umumiye'nin Anadolu'daki taşra örgütüne haşin davranılmadığı anlaşılmaktadır.³³

Maliye Vekaleti Bütçesi

En büyük vergi kaynağı olan aşarın kaldırılabilceğini iddia eden M. Vehbi Bey'in önerisi prekapitalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş

³¹ TBMMZC, C.7, 26.1.1337, ss.393-397.

³² TBMMZC, C.8, 1.2. 1337, ss.42-43.

³³ Bütçe yasasının o sırada devam etmekte olan Londra Konferansı'na tesadüf ettiği dikkate alınırsa Maliye Vekili'nin özellikle İtalyan ve Fransız hükümetlerini ürkütmemeye gayret sarfetmesinin nedeni daha iyi anlaşılır.

sinyalleri taşıması bakımından önemsenmelidir. Tahsil usulü dönem dönem değişmekle birlikte aşar, temel itibariyle aynı bir vergiydi. Tanzimattan itibaren bu vergi başka bir vergi ile ikame edilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır. Aşar benzeri arkaik bir vergi de ağnam vergisidir. Hamdi Namık Bey (İzmit) ağnam resminin sadece kesilecek veya ihraç edilecek hayvanlarla sınırlı olmasını önermektedir.³⁴

Aşarın geleneksel tahsil usulleri herhalükarda köylünün ezilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bunlar özetle üçe indirgenebilir: emanet, iltizam, köylüye zimmet kaydedilmesi. Aşarın tahsil edilmesinde görevlendirilen süvari tahsildarlarının eylemleri eleştirilen bir başka konudur. Köylere tahsilat için gönderilen memurların yem bedellerini almalarına rağmen, köylüleri istismar ettikleri gündemi işgal eden hususlardan biridir. Maliye Vekaleti gider bütçesinin 65. faslını oluşturan tahsilat masraflarında *süvari tahsildarları yem bedelleri % 28 ile faslın en büyük payını (101.900/371.900 lira) oluşturmaktadır. Buna rağmen, tahsildarlar çeşitli suistimaller yapmaktadırlar.*³⁵

Ankara Hükümeti nezdinde Osmanlı Bankası'nın yerine gelince, Ferit Bey'in ifadesiyle "*Osmanlı Devletiyle mevcut bulunan bir mukavele mucibince, devletin resmi banka muamelelerini ifa etmekte...nakli nukut muamelesini*" takip etmekte bulunduğundan Vekalet gider bütçesinin 66. faslına muamele-tı nakdiye masrafı olarak Osmanlı Bankası namı hesabına 342.000 liralık bir tahsisat konmuştur.³⁶

Milli kurtuluş mücadelesinin ilerleyen aşamalarında da Osmanlı Bankasına karşı ılımlı bir siyaset izlenmiştir. 1922 yılına tesadüf eden bir oturumda zamanın Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey Osmanlı Bankası'nı devletin resmi bankası, hazinedarı ilan etmiştir. Ondan başka memlekette nakli nukut muamelesi yapacak imtiyazlı devlet bankası yoktur diyerek bankanın para politasındaki vazgeçilmez yerini vurgulamıştır.³⁷

Silah altına alınan eratin geride bıraktığı ailesine yardım Osmanlı bütçelerinden beri korunan bir tutumdur. Maliye Vekaleti 30 kuruş olan yardımın devamını talep eder. Bazı mebuslar bu sembolik yardımın ya kaldırılmasını ya da arttırılmasını isteyeceklerdir. 92. fasıla *Muinleri Taht-ı Silaha Alınan Ailelere Muavenet-i Nakdiye* başlığı ile 550.000 lira ayrılır.

³⁴ TBMMZC, C.8, 7.2.1337, ss.50-51, 115.

³⁵ Süvari tahsildarlığı maaşı 500 kuruş olmasına rağmen çok rağbet görmektedir. Üstelik memuriyete alınırken kefalet sözleşmesi yapılır. Fakat pek çok memurun kefaletten fazlasını zimmetine geçirek ortadan kaybolduğu görülmüştür. Ibid., s.115-116.

³⁶ Ibid., s.118.

³⁷ TBMMGCZ, C.III, 10.6.1338, s.393.

Maliye Vekaleti'nin 6.413.629 lira olarak kabul edilen gider bütçesi toplam kamu harcamaların yaklaşık % 10'unu oluşturmaktadır.³⁸

Milli Müdafaa Vekaleti Bütçesi

Milli Müdafaa Vekaleti bütçesi münasebetiyle Meclis'in gündemine aldığı ilk konu Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslara esir düşen Osmanlı askerlerinin iadesi olmuştur. Dünya Savaşı'nda Kafkas ve Sarıkamış cephelerinde esir düşen askerlerin bir kısmının Sibirya'ya, bir kısmının Vladivostok'a kadar gönderildikleri, Avrupa cephelerinde Ruslar'ın eline düşen esirlerin savaş bittiğinde Almanya'ya verildiği veya Bolşevik Devrim'den sonra ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak Alman Hükümetine iltica ettikleri bildiriliyor. Ancak Almanya'nın maddi imkansızlıklar nedeniyle Rusya'dan kaçmış Osmanlı-Türk esirlerini Danimarka sınırına yakın Selzvig-Hollstein kampında rehabilite etmeye çalıştıkları haberleri alınmaktaydı. Ankara Hükümeti İsviçre Kızılhaçı aracılığı ile, bu insanların beş yıl sonra vatanlarına iade edilmelerini sağlayacak bir formül bulmaya çalışacaktır.³⁹

Vekalet eleştiriler bağlamında, silah altına alınan erata genelde iyi bakılmadığı, celp ve sevklerde kötü muamele gördükleri ileri sürülmekteydi. Milli Müdafaa Vekaleti bu kapsamda pek çok soru önergesi ile karşılaşacaktır. Örneğin Eskişehir-Kütahya cephesinde sevkiyat efradından 17'sinin soğuktan ölmesi kumanda heyetinin ehliyetliliğine yorulmuş, taşradaki kötü muameleler bir yana, Ankara'nın ortasında, İstasyon'da, hatta Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Riyaset Konağı'nın önünde dahi zabitlerin ahaliye askeri teçhizat sevki bahanesi ile kırbaçla muameleleri Meclis'e taşınmıştır.⁴⁰

Osmanlı askerlerinin iadesini sağlamak üzere 100.000 lira tahsisat ayrılmasına rağmen Kafkaslar dışında esir kamplarında bulunan askerlerin getirilmeleri ciddi maddi imkansızlık nedeniyle mümkün görülmemektedir.⁴¹

Henüz düzenli orduya geçilmediği, Kuvayı Milliye'nin Müdafaa Hukuk Cemiyetleri tarafından finanse edildiği dönemden kalma bir itiyat olmak üzere, Milli Müdafaa Vekaleti'ne bağlanmasından sonra Batı Cephesinde bu şekilde

³⁸ TBMMZC, C.8, 7.2.1337, ss.123-124.

³⁹ TBMMZC, C.8, 8.2.1337, s.133.

⁴⁰ Ibid., s.134.

⁴¹ Fevzi Paşa'nın açıklamalarına göre önce Rusların sonra Japonların eline geçen askerin dahi bulunduğunu, Bolşeviklerin Baykal'ın Doğusuna hakim olamamaları nedeniyle bir kısım Türk esirin Japonlar'a devredildiği öğreniyoruz. Ibid., s.135.

emir komuta altına giren erata Refet Paşa tarafından 130.000 liranın dağıtıldığı iddia edilmiştir.⁴²

Sevkiyat koşulları oldukça kötüdür. Askere kıtaya teslim olduktan sonra göreceli olarak iyi bakılmasına rağmen sevk esnasında ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ankara-Eskişehir güzergahında Polatlı ve Sarıköy'de sevk efradına sıcak yemek verilecek mola istasyonu kurulmuş olmasına karşılık, diğer yerlerde erlerin eline 7.5 kuruş verilerek 100-200 kişilik kafiler halinde vagonlara bindirildikleri şikayete konu olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki silah altına alınma anından kıtasında nizami asker oluncaya kadar ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadırlar.⁴³

Dünya Savaşı yıllarının acı tecrübeleri etkisini sürdürmekteydi. Ordunun iaşe ve ilbası konusunda yenilgiye yol açacak hata yapılmamaya çalışılmaktaydı. Örneğin Fevzi Paşa Alman ordusunun Romanya cephesinde üstünlüğüne rağmen salt bu nedenlerle geri çekilmek zorunda kaldığını hatırlatırken, Hüseyin Avni Bey (Ulaş) ordunun Kop Geçidi'nde nasıl perişan olduğunu acı bir şekilde anmıştı. Ordunun aç kalmaması için mümkün olan her yerde menzil teşkilatı kurulması, seferberlik yıllarının acı hatıralarının tekrarlanmaması için son derece önemsenmekteydi.⁴⁴

Düzenli orduya geçiş öncesinde işgal güçlerine karşı direnişin sembolü olmuş Kuvayı Milliye milislerinin iane adı altında gerçekleştirdiği müsaderelelere yönelik şiddetli eleştiriler söz konusu olmuştur.⁴⁵ Kuvayı Milliye'nin Güney Cephesindeki başarıları övülürken Ege ve Kocaeli yarımadasındaki eylemleri konusunda kuşkucu bir yaklaşım sergilenmekteydi. Kuvayı Milliye düşman karşısında vurkaç eylemleriyle kısmi başarı elde ederken, ahaliye karşı yer yer zorbalıklar yapmaktaydı. Buna güzel bir örnek Gökbayrak taburudur. Bursa cephesinde İznik, Karamürsel ve Yalova'dan aşağıya inen yolları düşmana kapayan bu tabur, Fevzi Paşa'nın ifadesiyle bir ordunun başarabileceği işi gerçekleştirmiş, ancak ahaliden cebren iane toplamıştı. Kargaşa ortamında bazı zabitlerin maliyenin tasarrufunda bulunan aşar ambarlarına el koydukları, bunları sattıkları veya zimmelerine geçirdikleri anlaşılıyor. İddialardan birine

⁴² Ibid., s.137.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid., s.140.

⁴⁵ Kuvayı Milliye'nin Geyve ve Adapazarı'nda 4-5 vagon miktarında müsadere ettiği koza, şeker ve sabununun milli maksatlar uğruna kullanılmayıp, Yozgat'a kadar gittiği piyasada satıldığı anlaşılıyor. Bkz. Süleyman Şirri Bey (Yozgat) ve Abdullah Efendi'nin (İzmit) iddiaları. Ibid., ss.141-143.

göre, Maliye Vekaleti'ne ait Geyve depolarında bulunan tiftik, yapağı, ipek gibi emvalin Antalya'ya kaçırılarak İtalyanlara satılmıştı.⁴⁶

TBMM Hükümeti emrinde nizami orduya dahil olma çağrısına uymayarak isyan eden Çerkes Ethem ve Demirci Mehmet Efe gibi Kuvayı Milliye önderlerine bağlı kuvvetlerin dağıtılmasından sonra, Refet Paşa tarafından 1500 lira kıymetinde bir otomobil ile bir kasa içinde 10.000 lira ele geçirilerek Hükümete intikal etmişti.

Bunların yanısıra, düzenli ordunun teşkilinde önemli rol oynayan Ahz-ı Asker Heyetleriyle (Askeralma Kurulları) ilgili görevi kötüye kullanma isnatları pek çoktur. Nüfus Müdürlükleri ile işbirliği halindeki bazı Askeralma Heyetleri'nin rüşvet karşılığı bazı mükellefleri askerlikten istisna ettikleri anlaşılmıştır. Vali ve mutasarrıflar kanalıyla Milli Müdafaa Vekaleti'ne kadar ulaşan pek çok örnek olayın olduğu bildirilmiştir. Bu kurullar için Vekalet 252.600 lira talep etmiş, Encümen bu isteği 136.820 liraya indirerek genel kurula arz etmiştir.

Milli Müdafaa Vekaleti'nin 27.576.036 lira olan bütçesi temel olarak dört kısma ayrılmakta idare-i merkeziye için 37.554 lirası (bütçenin % 0.1'i) ayrılırken, ikinci kısımda kolordu, fırkalar ve heyet-i teftişiyeye maaşları için toplam 884.583 lira (%3) ayrılmaktadır. Üçüncü kısım ordunun en esaslı ihtiyaçların karşılamak üzere düzenlenmiştir. Masarif-i sabite (tayın, ot, saman, arpa, eczayı tıbbiye, melbusat ve teçhizat gibi ordunun sabit masrafları) için 18.029.123 lira (%64) ayrılmıştır. Dördüncü kısım, masarif-i mütehavvile (nakliyat, harcırah, tahsisat-ı mesture, tahsisat-ı fevkalade) gibi harcama kalemlerinden oluşmakta ve 5.111.267 lira (%18.5) tutmaktadır. Ek giderler ise, cephe ve seferi zammı, seyyar jandarma, birinci ve ikinci kuvayı seyyare kıtaları ve P teşkilatı için 3.543.512 lira (%13) tahsisat yapılmıştır.⁴⁷

Bu görüşmeler gerçekleştirildikten sonra Milli Müdafaa Vekaleti bütçesinin bazı harcama kalemleri encümene geri gönderilmiş, düzeltilerek genel kurula tekrar indirilmiştir. Yeniden görüşülen fasıllardan en önemlisi Levazım giderleridir. Levazım mübayaaları ile ilgili suistimal iddiaları yaygındır. Levazımat-ı Umumiye Reisi, Mübayaat Reisi, İstihzarat Reisi gibi çeşitli otoriteler tarafından alımlar yapıldığından ordunun satın alma işlerinde israf söz konusu olmaktadır.⁴⁸ Bunların yanısıra, nakliyeleri yapan ordu

⁴⁶ Maliye Vekili Ferik Bey, Hücum Taburu komutanı Nurettin Bey tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen irtikabın 18.000 lira civarında olduğu beyan etmiştir. Ibid., s.144-145.

⁴⁷ Milli Müdafaa Vekaleti bütçesinin 317. faslından orduda aşiret birliklerin varlığı anlaşılıyor. Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt I, ss.257-259.

⁴⁸ TBMMZC, C.8, 15.2.1337, s.262.

müteahhitleri ile mübayaaları yapan ordu levazım zabitlerinin ot ve saman alımlarında köylüyü angarya ile istismar ettikleri iddiaları mevcuttur.

Ordunun tıbbi gerekçelere ihtiyacı yüksek olduğu gibi Yunan ilerleyişi sırasında işgal kuvvetlerinin eline geçmiş önemli miktarda tıbbi malzeme vardır. 300.000 liralık İzmir'de, 750.000 liralık Bursa'da, 500.000 liralık Bandırma ve Karesi'de tıbbi malzeme düşman eline geçmiştir.⁴⁹

Özerk bir idare olmasına rağmen Şimendifer İdaresi, Milli Müdafaa Vekaleti'nin askeri nakil taleplerini geri çeviremediğinden işletme zarar etmekte, hatta personel giderlerini karşılamakta bile zorlanmaktadır. Tren-i mahsus adı altında bazı keyfi uygulamalar da eksik olmamakta, askerin giydirilmesi ve doyurulması ile ilgili Dünya Savaşı hatıralarının canlılığı her fırsatta kendini hissettirmektedir.

İhtiyat zabitlerinin eğitimi ve cepheye sevkleriyle ilgili endişeler kendini hissettirmektedir. Erzurum mebusu Salih Efendi seferberlikte 30.000 yüksek öğrenimli gencin yedek subay adayı olarak silah altına alındığını, bunun 18.000'inin şehit olduğunu geri kalanlarla da Mütareke'den sonra devletin ilgilenmediğine işaret etmiştir.⁵⁰

Milli Müdafaa Vekaleti bütçesinin hararetle müzakere edilen fasıllarından biri karşı casusluk örgütü P teşkilatı ile ilgili olanıdır. teşkilat görevlilerinin asılsız jüenalçılık ve gayri ahlaki işlere tevessül ettikleri; Konya Delibaş isyanında yarardan çok zarar getirdikleri iddialarını dile getiren Mehmet Şükrü Bey (Karahisarı Sahip) ve Hüseyin Avni Bey (Erzurum) ve Necip Bey (Erturğrul) teşkilatın lağvını talep edeceklerdir.⁵¹ Talep reddedilecek ve karşı casusluk örgütü için 50.000 lira ayrılacaktır.

Vekalet bütçesinin 3. kısmını oluşturan 322-324. fasıllar, ordunun en temel ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamak için konulmuştur. Tayın için 7.477.334 lira (%41), ot, saman, arpa için 3.138.604 lira (%17), melbusat ve teçhizat için 5.897.500 lira (%32) olup bu fasılların toplamı 18.029.120 liraya baliğ olmaktadır.⁵²

⁴⁹ Ibid., s.256.

⁵⁰ TBMMZC, C.8, 17.2.1337, s.284.

⁵¹ Ibid., s.290-293.

⁵² Orduya ayrılan toplam tahsisat, 27.576.039 lira ile Muvazene-i Umumiye'nin gider faslında gösterilen 63.018.354 liranın en büyük payını (%43) oluşturmaktadır.

Maarif Vekaleti Bütçesi

Eğitim kurumları ve eğitim politikası savaş koşullarına rağmen üzerinde en çok durulan konulardan biri olduğu gibi; en çok gensoruya tabi tutulan iki Vekaletten biri de Maarif Vekaleti'dir. Tanzimat'tan beri ülke eğitimini adım adım ele geçiren misyoner okullarına Meclis'in tepkisi büyüktür. Bu bağlamda Cumhuriyetin milli eğitim siyasetini haber veren önemli sinyalleri Milli Mücadele döneminde yakalamak mümkündür.

Eğitimde millilik hedefi Edirne mebusu Şeref Bey'in "*Türkiye maarifinden gayri mektep kabul etmeyeceğiz*" ifadesinde anlamına bulmaktadır.⁵³ Henüz Tevhid-i Tedrisat (eğitim birliği) konusunda adım yoktur ama; bu konuda ilk girişim İttihat ve Terakki iktidarı döneminde atılmıştır. Eğitim alanında azınlıkların bölücü faaliyetlerine izin verilmeyeceği, Anadolu'daki Rum okullarının denetim altına alınacağı belirtilmiştir. Maarif Vekili'nin "*dış siyaset bakımından mahzuru olmasa tek bir ecnebi mektebi bırakmam. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun akisleri ne olacaktır. Mütalaa etmeliyiz.*" sözleri yabancı okulların ülke bütünlüğüne zarar verdiği eğilimini yansıtır. Bunların tamamının kapatılması cumhuriyet döneminde gündeme gelecektir.⁵⁴

Maarif bütçesini savunurken Hamdullah Suphi Bey'in sözleri cumhuriyet tasarımlarına dair ipuçları vermektedir: "*Mekteplerimiz millidir ve bütün anasıra kapıları açıktır. Bizim din noktasından gösterdiğimiz hamuliyet Hristiyan talebenin haftanın muayyen bir gününde bir rahipten ders almalarına mani olmaz.*"

Azınlık ve misyoner okullarına ait kurumların ayrılıkçılığın yeşerdiği, serpildiği zemin olarak görüldüğü şu sözlerden açıkça anlaşılmaktadır: "*Memleketimizde, elimizde kalan son parçasında Ermeni, Rum mektepleri meselesi, yani bir tabirle istiklal meselesi, Suriye'de, Rumeli'de tekerrür etmiş olan tarih Anadolu'da aynen geçecektir. Eğer biz bu mekteplerin memleketi içinden yıkmak için ika ettiği meşum tesiri nazar-ı dikkate (almaz) isek çok yanılırız... Rumeli'de Manastır'da kiliseler ve mektepler içten içe memleketin temelini kazmış, Rumeli'de gördüğümüz inhidamı herşeyden daha ziyade onlar hazırlamışlardır.*"⁵⁵ Maarif Vekaleti, Yunan işgal kuvvetlerinin İzmir Sultanisi'nin faaliyetlerine son vermesi üzerine Antalya ve Trabzon'daki Rum mekteplerini misilleme olarak kapatmıştır.

⁵³ TBMMGCZ, C.II.,13.10.1337, s.298.

⁵⁴ TBMMZC, C.8, 10.2.1337, s.169.

⁵⁵ Ibid., s.169-170.

Vekalet'in kadro ve kaynaklarına gelince, Vekalet'in merkez teşkilatı çok küçüktür. İstanbul'da 200 kişilik kadro varken Ankara'da 24 memur üç müstahdem ile hizmet verilmeye çalışılmaktadır.⁵⁶

Eğitime ayrılan kaynaklar çok kısıtlıdır. Önce Rıza Nur sonra Hamdullah Suphi Bey'in zamanında okul sayısı ve masraflar kısılmak zorunda kalmıştır. Eğitime devam edilen okullar şöyle özetlenebilir. 5 sultani, 9 yıllık 16 nehhari sultani ile Safranbolu Ziraat İdadisi eğitim ve öğretim faaliyetine devam etmektedir. Diğer okullardan sadece Darülmualiminler'i açık tutacak kadar kaynak bulunabilmiştir. Ankara, Konya, Sivas, Trabzon ve Kastamonu'da leyli sultani mevcuttur. Bu okullarda toplam 1056 öğrenci okumaktadır. 1921 yılında *Adana Leyli Sultanisi ile Gaziantep Ticaret İdadisi için Maaarif Vekaletinin 1337 Bütçesine Tahsisata dair 174 Sayılı Kanun* çıkarılarak bu ortaöğretim kurumlarının kapanmamasına çalışılacaktır.⁵⁷

Bilindiği üzere Osmanlı eğitim sistemi merkeziyetçi değildi. Eğitimin milli ve merkeziyetçiliği cumhuriyet devriminin ürünüdür. Osmanlı döneminde özellikle kaynak sıkıntısından ilköğretime mahalli çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Temel olarak ilköğretim kurumları İl Özel İdareleri tarafından açıyorlardı. Mahalli idareler ancak kaynakları yeterli olursa orta öğretim kurumları açma girişiminde bulunurlardı. Milli Mücadele'nin sonuna kadar TBMM Hükümeti'nin hükümlerinde 3 erkek 1 kız öğretmen okulu ve 5 erkek ve 3 kız lisesi 134 erkek ve 30 kız ilkokulu ve 10 sanayi ve iki çırak okulu bu idareler tarafından açılmış olacaktı.⁵⁸

İttihat ve Terakki yönetimi temel eğitim masraflarını karşılamak için reform girişiminde bulunmuştu. 1913 tarihli *Tedrisatı İptidaiye Kanunu*' nun bazı maddeleri değiştirilerek halkın katkı payı olan *mesarifi mecbure* hafifletilmek istenmiş,⁵⁹ seferberlik yıllarında eğitime ayrılan tahsisat genel bütçe giderlerinin binde altısı civarında gerçekleşmişti.⁶⁰ Aşar, ağnam gibi bellibaşlı vergilerin bir kısmı *maarif hissesi* adı altında özel idarelere tahsis ediliyordu.⁶¹ Ancak çoğunlukla merkezi idare yerel kaynaklara el koyduğundan, İzmir Vilayeti'nde 1333 (1917) idare-i hususiye varidatının (özel idare geliri) 110.000 lirasının hazine-i umumiyeye verilmesi örneğinde olduğu gibi, mahalli

⁵⁶ Ibid., s.172.

⁵⁷ TBMMZC, C.15, 22.12.1337, ss.198-203, 204, 214, 215.

⁵⁸ *Atatürk'ün TBMM'sini Açış Konuşmaları*, (Ankara: TBMM Basımevi, 1987), s.96.

⁵⁹ Howard E.Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk* (çeviren: İlhan Başgöz), (Ankara: Dost Yayınları, 1968), s.60.

⁶⁰ Ibid., s.61.

⁶¹ TBMMZC, C.3, 6.9.1336, ss.581-583.

idare eğitim için tamamıyla kaynaklı kalabiliyordu.⁶² Bir başka örnek daha ilginçtir. Fransızlardan yapılan bir borçlanmaya karşılık Dünyu Umumiye idaresi bir vilayetin aşar vergisini teminat olarak göstermişti. Dış borç ödemesi zamanında yapılamayınca, teminata el konmuş temel eğitim okullarına (mekatib-i iptidaiyelere) kaynak sağlayan özel idare gelirsiz kaldığından okullar kapatılmak zorunda kalmıştı.⁶³

Milli Mücadele döneminde vilayet özel idarelerinin 6 Nisan 1919 Tarihli Kanun gereğince aşar vergisi üzerinden aldıkları *menafi ve maarif hisse-i ianesi* uygulanmaya devam edildi. Bu kapsamda yaklaşık 7 milyon liraya baliğ olan aşar vergisinin 1.7 milyonluk kısmı maarif hissesi adı altında özel idareleri ayrılması gerekirken sadece 400.000 lira toplanabilmiş, gelirleri yeterli olmayan özel idarelere örneğin, kurtuluştan sonra *İstanbul Vilayeti ile Düşmandan İstihlas Olunan Mahallerin Aşar Hisse-i İanesi Hakkında 255 Sayılı Kanun* gereğince ek tahsisat verilerek (1 milyon lira) durum bir nebze de olsa düzeltilmeye çalışılmıştır.⁶⁴

Milli Kurtuluş Savaşı süresince eğitim camiası içinde vilayet özel idarelerinden maaş alan öğretmenler genel bir maaş alamama sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Maaşlarını özel idareden alan ilkokul, liva idadi ve öğretmen okulu öğretmenlerinden bir yıl süreyle maaş alamayanlar olmuştur.⁶⁵ Bu dönemde bir başka öğretmen maaşları sorunu da işgal görmüş liva öğretmenlerinden Ankara Hükümetine iltihak edenlerin maaşlarını nereden alacakları idi. Bu soruna hükümet, önce idare-i hususiye muavenet faslından kaynak ayırarak geçici çareler bulacak,⁶⁶ sonra da eğitimde kaynak sıkıntısı genel bir düzenleme ile aşılmaya çalışılacaktır. Kurtuluştan önce Hükümet *Tedrisat-ı İptidaiye Kararnamesi*'ni değiştirerek mecburi masraflar kısmını yürürlükten kaldırmış, fakat açığın kapatılması için ek kaynak yaratılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.⁶⁷

Bununla ilgili çalışmalar çerçevesinde, maarif komisyonu bir mazbata hazırlamıştır; buna göre, her vilayetin aşar, ağnam ve müsakkafat vergi gelirlerinin %5 inden oluşan kısmı sadece o vilayetin eğitim harcamalarına tahsis edilmek suretiyle önemli bir katkı sağlayacaktır.⁶⁸ Vilayet Özel İdareleri

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ TBMMZC, C.26, 24.1.1339, ss.201, 474-478, 505, 511, 513.

⁶⁵ Wilson, *op.cit.*, s.62; TBMMZC, C.6, 28.11.1336, ss.96-100.

⁶⁶ TBMMZC, C.3, 6.9.1336, ss.579-580.

⁶⁷ *İdare-i Vilayat Kanunu İle Tedrisatı İptidaiye Kararnamesinin Tadiline Dair 326 Sayılı Kanun* için bkz. TBMMZC, C.28, 28.3.1339, ss.213-222, 393-425, 436, 515-17.

⁶⁸ Ibid., s.214.

okul yapılmasından, öğretmen maaşlarına kadar sorumlu olduğundan Hükümet eğitime yeni bir düzen getirmek konusunda kararlı davranmış, Darülmualimin ve Darülmualimatların vekaletle bağlanması, idadiler dahil olmak üzere "tali mekteplerin heyet-i idare ve talimiyelerinin", atanma ve azillerin doğrudan vekalet tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁹

Hükümet eğitimin, özellikle temel eğitimin yaygınlaşması için radikal birşeyler yapılması gerektiğine inanmaktadır. Bu hedefi hayata geçirebilmenin yolu yeni kaynak bulmaktan geçmektedir. O halde çare: *eğitim vergisi* koymaktır. Hükümet tasarısındaki düzenlemeye göre, halk gelir seviyesine göre yedi vergi grubuna ayrılacak, köylerde %35, kasaba ve şehirlerde büyüklüğüne göre %50-65 oranında temel eğitim masraflarına katılacaktır. Tedrisatı İptidaiye Meclisleri "tevziat cetveli" adıyla bir defter düzenleyerek vergi dağılımını saptayıp ilan edecekler; vergi mükellefleri özel idare meclislerine itirazlar edebileceklerdir.⁷⁰

Meclis'te büyük bir itiraz tufanı kopar. Mersin mebusu İsmail Safa Bey aşar vergisinin içindeki maarif hissesinin dolaylı eğitim vergisi olduğunu, bunun %90'ının köylülerden tahsil edilmesine karşılık köyde okul bulunmadığını hatırlatır.⁷¹ Sinop mebusu Hakkı Hami Bey, öğretmen bulup göndermek imkanı henüz ortada olmadığı halde halka eğitim için vergi koymayı abes bulur.⁷² Erzurum mebusu Salih Efendi tasarı ile Abdülhamit devrinde bile görülmemiş bir merkezîyetçilik yaratıldığını herşeyin Vekalet'e bağlanmasının yanlış olduğunu belirtir.⁷³

Bu eleştirilere karşılık Anadolu'nun gerçekleri, somut rakamlar birşeyler yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Aşar üzerinden maarif hissesi olarak tahsil edilebilen Türkiye ölçeğinde 400.000 liradan ibarettir.⁷⁴ Dolaysız vergiler toplamı 30 milyondur. Bunları ancak %20 arttırarak 6 milyonluk eğitim harcaması ihtiyacı giderilebilir ki, buna o günün şartlarında imkan yoktur.⁷⁵ Çorum mebusu Dursun Bey "bu gelir ile merkezi hükümet eliyle ilkokullaşmayı sağlayamayız" diyecek kadar ileri gider.⁷⁶ İtirazların yükselmesi karşısında kanun tasarısı Vekiller Heyeti'ne iade edilir. Hükümet bazı değişikliklerle tasarıyı tekrar Meclis'e getirir. Hükümet bir şahsa azami 100 liralık vergi sınırı koymayı

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid., s.215.

⁷¹ Ibid., s.402.

⁷² Ibid., s.410.

⁷³ Ibid., s.423.

⁷⁴ Ibid., s.397.

⁷⁵ Ibid., s.399.

⁷⁶ Ibid., s.411.

önerirken, komisyon bunu diğer mükellefiyetler toplamının %50'sini geçemez şekline çevirir. Anadolu'nun ticarethane ve servet sahibi sınıfları böylece ağır vergiden kurtulurlar.⁷⁷

İlkokul öğretmenlerinin maaşları asgari 800 azami 3000 kuruş arasında tespit edilir.⁷⁸ Halkın dışında bütün kamu görevlilerin ve hatta TBMM üyelerinden maaşlarının %1 tedrisatı iptidaiye vergisi olarak kesilerek ve mahalli idare tarafından toplanması kararlaştırılır.

Yol vergisi gibi bazı vergiler Ziraat Bankası aracılığı ile tahsil edildiklerinden vergiden mahalli ihtiyaçlar için yeterince faydanılanamamaktadır. Eğitim vergisi içinde de aynı sorunla karşılaşmamak için Vilayet Özel İdareleri'nin kendi veznelerini kurmaları, direnen mükellefler hakkında Tahsili Emval Kanunu uyarınca işlem yapılması kararlaştırılır.⁷⁹

1920 bütçe yasasında Maarif Vekaleti'ne 577.061 lira ile tüm bütçe içinde %0.9 pay ayrılmıştır. Bu fevkalade düşük bir rakamdır. En önemli harcama 100.000 lira ile vilayet sultani ve idadileri maaşlarıdır. Bunun dışında sosyal amaçlı bir başka pay da *Menatik-ı harbiye'den gelen Şüheda ve Rumeli mekatibi talebesinden naklolunan şakirdan ile tertip harici şakirdan* (Savaş bölgesinden veya Rumeli'den gelen şehit çocukları) için ayrılan 71.000 liradır. Vekaletin memur ve müstahdemin tahsisat-ı fevkaladeyi şehriyesi için de 300.000 lira tahsisat vardır. 1336 yılı Maarif Vekaleti bütçesi müzakerelerinden anlaşılacak şudur ki, temel eğitim vilayet özel idareleri tarafından yürütülmeye devam edilmiş, yüksek okullar tamamen işgal altındaki bölgelerde kalmış, sadece sultani ve idadiler Ankara Hükümeti'nin hükümranlılık alanında kalmıştır. Bazı okulların öğrencileri askeri ve siyasi şartlara göre değişiklikler yaşamışlardır. Örneğin Selanik Sultanisi öğrencileri, önce Konya, sonra Yozgat'a gönderilmiş, seferberlikte silah altına alınarak 100 civarında ihtiyat zabiti çıkarmıştır.⁸⁰

Hamdullah Suphi Bey'in Maaarif Vekilliği döneminde toplanan ve kendisinin önce istifası ve sonra hakkında meclis soruşturması⁸¹ açılmasına

⁷⁷ Ibid., ss.393-5.

⁷⁸ Ibid., s.418.

⁷⁹ Ibid., s.415.

⁸⁰ TBMMZC, C. 8, 10.2. 1337, s.178.

⁸¹ Hamdullah Suphi Bey' in gensoruda yaptığı cevabi konuşmadan Anadolu'da 21 sultani bulunduğu, İstanbul'da Vefa ve Galatasaray'da 957, Anadolu'da 900 sultani talebesi olduğunu, 43 idadi ve 23 darülmuallimat mevcut bulunduğunu anlıyoruz. TBMMZC, C.14, 12.11.1337, ss.181-201.

neden olan Maarif Şurası, Ankara'da 15 temmuz 1921'de toplanmıştır.⁸² Şura etrafında kopan fırtına geleceğin eğitim devriminin habercisidir.⁸³

Nafia Vekaleti Bütçesi

Nafia Vekaleti içinde değerlendirilen daireler Şimendifer İdaresi, Turuk-u Umumiye (Genel yollar) ve bazı kömür işletmeleridir. Bazı livalar arası yolların Turuk-u Umumiye kapsamına alınması Vekalet bütçesinin ele alınışı sırasında en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Çünkü herhangi bir yol bu statüye dahil edildiğinde genel bütçeden tahsisat alıyor, bu da ilgili vilayet lehine sonuçlar doğuruyordu. Bu yüzden livalar arası yollardan hangilerinin genel kamu yolları statüsüne dahil edileği her zaman tartışma konusu olmuştur.⁸⁴

Ömer Lütfi Bey'in nafia vekili olduğu zamana tesadüf eden bütçe görüşmelerinde, Ziya Hurşit (Lazistan) ve Hüseyin Avni Bey (Erzurum) Nafia Vekaleti'nin toplam harcamalarının neredeyse yarısının personel gideri olduğu, bu nedenle Vekalet'in lağv edilerek bağlı dairelerin İktisat Vekaleti'ne bağlanmasını önerecekler, ama öneri itibar görmeyecektir.

Vekalet, Erzurum-Erzincan hattında bir dekovil işletmesi, Samsun'u İç Anadolu'ya bağlamak üzere bir demiryolu hattı ve yerli sermayedarların kuracağı bir demiryolu işletmesi düşünülmekte, Anadolu tüccarının projeye ilgi göstereceğini ummaktadır.⁸⁵ Buna ilave olarak Hasan Basri Bey (Karesi) Trabzon ve havalisinde Rus işgali döneminden kalma dekovil hattı ve demiryolu malzemelerinin Vekalet tarafından değerlendirilemediği, eğer Doğu

⁸² Wilson, *op.cit.*,s.63, Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, "Misak-ı Maarif", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, sayı:3, Yıl:II, 1989, s.285-286; Cemil Öztürk, "Milli Mücadele Ankarasında Bir Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu: Serbest Ali Dersler Müessesesi-i İlmiyesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, sayı:13, 1994, s.56.

⁸³ Milli kurtuluş savaşı devam ederken *Serbest Ali Dersler Müessesesi-i İlmiyesi* adıyla halk eğitimine yönelik bir kurum oluşturulmuştur. Kurum başkanı olan Yusuf Akçura 1922-23 yılı açılış töreninde hedefin " milliyetçilik, halkçılık ve aydınlık" olduğunu ifade eder. Bu ilkeler Türk devriminin eğitim ayağının hedefleri olarak tekrarlanacaktır. Cumhuriyetin ilanı süreci ile paralel bir yayın bize bu konuda bilgilerimizi pekiştirme olanağını sağlamaktadır. 1923'de Mustafa Rahmi Balaban'ın "*Gazi Hazretlerinin Eğitim Umdesi, Asri Terbiye ve Maarif*" başlığı ile yayınladığı kitap milli mücadeleden cumhuriyete maaarif siyasetinde devamlılığın kanıtıdır.

⁸⁴ TBMMZC, C.8, 14.2. 1337, s.208.

⁸⁵ Samsun limanını Anadolu'nun içlerine bağlayacak olan bu dekovil hattı çok önemsenmiştir. Proje oldukça eskiye dayanmakta 50 kilometre kadar tesviye, 13 kilometre kadar tünel yapımı gerçekleştirilmiştir. *Ibid.*, s.207, 218.

Anadolu Doğu Karadeniz'e demiryolu ile bağlanırsa bunun bölge iktisadı için yararlı olacağını gündeme getirmiştir.⁸⁶

İrva ve iska işleri de (sulama ve drenaj) Nafia Vekaleti'nin etkinlik alanı içindedir. Bu kapsamda Konya Ovası, Bursa ve Bilecik livalarındaki bazı bataklıkların, göllerin ve denetimsiz suların kamu yararına kullanılabilir hale getirilmesini sağlamak üzere tahsisat ayrılacaktır. Bu arada Nafia Vekaleti'ne demiryolu hatlarına yakın bölgelerde kömür çıkarma ve var olan işletmeleri değerlendirme yetkisi verilmiştir. Bir yasa ile Vekalet bu konuda yetkili kılınmış ve tahsisat verilmiştir.

Vekaletin bütçesi incelendiğinde Hüseyin Avni ve Ziya Hurşit Beylere hak verdiren bir manzara ile karşılaşılr. Dört kısımdan oluşan 620.396 liralık Nafia bütçesinin 76.766 liralık kısmı mühendis ve fen memurları maaşlarıyla birlikte merkezi idare masraflarına ayrılarak bütçenin %12'sini oluşturmaktadır. İkinci kısım keşif, değerlendirme, inşaat, tamirat ve işletme harcamaları olup Ankara-Sivas dekovil hattı için 69.964, turuk-u umumiye (kamu yolları) için 231.500, Konya Ovası irva ve iska masrafları için 38.125, Bursa ve Bilecik sulama ve drenaj işi için 4.363 lira olmak üzere toplam 344.304 lira (bütçenin %55'i) Nafia yatırımlarına ayrılmaktadır. Son olarak Vekalet memurları için 133.194 lira (%21) maden kömürü işletme masrafları için 60.000 liralık (%10) bir tahsisat verilmiştir.

Hariciye Vekaleti Bütçesi

Hariciye Vekaleti bütçesi ile ilgili konular temel itibariyle diplomatik ilişki kurulmuş ülkelere gönderilen temsilcilerin masraf ve tahsisatları ile Batı'ya barış görüşmesi yapmak üzere gönderilen heyetlere yapılan ödemeler etrafında geçmiştir.

Tartışma konularından biri delegasyonların Avrupa'ya hangi çeşit para ile gönderilecekleri olmuştur. Avrupa para piyasalarında Osmanlı evrak-ı nakdiesinin gerçek değeri ve altın lira farkı gibi konular tartışmaya açılmıştır. Osmanlı mevzuatından yararlanarak TBMM adına büyükelçilik ünvanı ile görevlendirilenlere 200 lira maaş 500 lira tahsisat verildiği anlaşılıyor. Rakamlar biraz fazla görünse de konu Devletin haysiyeti ile ilgili görüldüğünden diplomatların mağdur olmaması temel ilke olarak kabul edilmiştir.

⁸⁶ Hicaz demiryollarında çalışmış üç kişilik bir mühendis grubunun Vali'nin başkanlığında fizibilite çalışması yaptıkları anlaşılıyor. Ibid., s.223.

Çoğunluğu Rusya veya Kafkas ülkelerine gönderilen temsilcilere Kerenksy veya Romanof devri kağıt parası mı yoksa Sovyet Hükümetinin yeni ihdas ettiği rublenin mi verileceği tartışılmış, konu vekaletin takdirine bırakılmıştır.⁸⁷

1336 bütçesi müzakere edilirken, Sovyet Rusya'ya Sefir olan Ali Fuat Paşa'ya tüm maiyeti ile birlikte 100.000 lira, Londra Konferansı'na gönderilen Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ve diğer murahhaslara 10.000 lira tahsisat verilmiştir.⁸⁸

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Londra'da bulunduğu dönemde vekalet bütçesi görüşüldüğünden Hariciye'ye Muhtar Bey vekalet ediyordu. Hariciye işleri ikisi mütercim, biri evrak memuru, biri mübeyyiz, biri umur-ı siyasiye müdürü ve diğerleri memurlardan oluşan 15 kişilik personel ile yürütülüyordu.

Görüşmeler sırasında Hariciye'nin 80.000 liralık tahsisat-ı mesture (örtülü ödenek) isteği komisyon tarafından 50.000 liraya indirilmiş, Meclis 65.000 liraya çıkarmıştır.⁸⁹ İlginç bir şekilde bir çok konuda muhalif tavırlarıyla dikkat çeken muhafazakar mebusların örtülü ödenek konusunda anlayışlı oldukları anlaşılıyor. Salih Efendi'nin (Erzurum) şu sözleri dikkat çekici olmalıdır: "*diplomasi yapmak için ecanibe gönderilen zevat lisan bilmeli, güzel olmalı, kadınla temas etmeli,... adam satın almalı, hakikaten bizde tahsisat pek azdır. (ayıptır sadaları) ayıp mayıp değildir. Kainat böyledir.*"

Netice itibariyle, Hariciye Vekaleti toplam tahsisatı 303.748 lira olarak tahakkuk etmiş, genel bütçe içinde oranı %0.4 civarında olmuştur. İmparatorluk dönemi muvazene düzeninin bir devamı olarak *Lahey Mahkeme-i Sulhiyesi Masarif-i Daimesi* harcama kalemi dahi ihmal edilmemiştir. Buradan Ankara Hükümeti'nin uluslararası hukuku koruyan kurumları önemseydiği sonucunu çıkarabiliriz.⁹⁰ Vekalet bütçesinin 52.377 lira ile %17'lik bölümünü sefaret ve şebhenderlikler oluştururken, sulh müzakerelerine memur heyet masrafları için ise 100.000 lira ayrılmıştır.

⁸⁷ TBMMZC, C.8, 15.2.1337, s.239.

⁸⁸ Ibid., s.243.

⁸⁹ Vekalet Vekili Muhtar Bey, Trablusgarp Savaşı sırasında Avusturya'da maslahatgüzar olarak bulunmuştur. Bu esnada Kuzey Afrika'ya İtalyan birliklerini sevkini izlemek için Avusturya'nın Roma Büyükelçiliği katiplerinden birini örtülü ödenek ile elde etmişti. Ibid., s.249-250.

⁹⁰ Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt I, ss.274-275.

Şeriyeye Vekaleti Bütçesi

522.062 liralık Şeriyeye Vekaleti bütçesi tartışılmaksızın geçmiştir. Toplam harcama bütçesinin %0,8'ini alan bu vekaletin memur ve müstahdem maaşları 427.097 lira ile bütçenin %81'ini kapsarken, taşra müftüleri, medreseler idaresi, dersiam maaşları, taşra medreseleri maaşları, müderrisin ve vaiz maaşları geri kalan miktarı oluşturmaktadır.⁹¹

Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesi

Türkiye'de telgraf haberleşmesi 19. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu Japonlarla aynı tarihlerde teknoloji transferi yapıldığını göstermektedir. Osmanlı telgrafçılığı Abdülhamit devrinde giderek rüştünü ispatlamıştır. 1900'de telsiz telgrafın keşfinden sonra Osmanlı ülkesinde ilk deneme 1904-5 Derne-Keleş hattında yapılmıştır. Abdülhamit denetimi elinde tutmak için telgraf ağının yaygınlaştırılmasına özel önem vermiştir.⁹² Osmanlı ülkesinin Avrupa ile haberleşmeyi sağlayan hatları 1. İstanbul üzerinden 2. Rodos - Şıra ve İtalya üzerinden 3. Batum - Moskova güzergahı üzerinden uzanmaktaydı.⁹³

Haberleşme Milli Mücadele devrinin en önemli sorunlarından birini oluşturmuştur. Posta-telgraf işleri bir umum müdürlük altında birleştirilerek mülhak (katma) bütçe ile yönetilmiştir. Özellikle telgraf haberleşmesinin düzenli sağlanması milli kurtuluş hareketinin başarıya ulaşması açısından önemli idi. Çözülmesi gereken birinci mesele İstanbul merkezli çekilmiş hatların Ankara'ya yönlendirilmesini sağlamaktır; bunun için yeni aktarma istasyonları kurmak gerekiyordu.

Ankara rejiminin Osmanlı'dan devraldığı yurtiçi telgraf güzergahına gelince, hatlar sahillerden payitahta ulaşmakta idi. Örneğin Konya Vilayeti önce Adana'ya iniyor sahili takip ederek İstanbul'a ulaşıyordu. İç Anadolu ağı ise Sivas-Ankara-Geyve yolunu izliyordu. Arap vilayetleri Halep-Beyrut-Konya-Adana hattından başkente ulaşıyorlardı.⁹⁴ Durum böyle olunca örneğin Bursa veya İzmir, Van ile telgraf haberleşmesi yapmaya kalksa önce İstanbul'a oradan Sivas, Diyarbakır üzerinden Van'a ulaşabiliyordu.⁹⁵ Konya-Ankara arasında hat

⁹¹ TBMMZC., C.8, 19.2. 1337, ss.308-311.

⁹² TBMMZC., C.15, 24.12.1337, s.226.

⁹³ Ibid., s.222.

⁹⁴ TBMMZC., C.16, 23.1.1338, ss.125-126.

⁹⁵ TBMMZC., C.8, 21.2.1337, ss.342-343.

bulunmadığından TBMM Hükümeti Ankara-Konya-Adana hattını çekip doğrudan Akdeniz'e inmeye çalışacaktır.⁹⁶

Yunan ileri hareketi ile birlikte Afyon, Bilecik, Geyve, Eskişehir hatları düşman eline geçti. Bu haberleşmeyi sekteye uğratan bir gelişme oldu. Vilayati Şarkiyye'de seferberlik yıllarından kalma teller başka yerlere nakledilmeye kalkılırsa Avrupa'dan getirtmekten dört kat daha pahalıya mal olacağı düşünüldüğünden, mahalli ihtiyaçları karşılamak için kullanılmaktaydılar.⁹⁷

Sadece iki telgraf hattı Doğu cephesine ulaşabiliyordu. Hükümet Kastamonu-Ankara ve İnebolu-Ankara güzergahındaki hat sayısını 4-6'ya çıkarmaya çalışmaktaydı. Bu çalışmalar sırasında 2.000 km, telgraf teline ihtiyaç olduğu tespit edildiğinden 1921 başında Avrupa'ya 1500 km tel ve 70.000 fincan siparişi yapıldı.⁹⁸ Ülkedeki toplam telgraf haberleşmesi talebi yaklaşık 300.000 kelime/saat olmasına rağmen kapasite 1000 kelime ile sınırlıydı.⁹⁹ Bir altyapı karşılaştırması yapmak gerekirse İngilizler aynı dönemde Londra'dan Kalküta'ya 36 dakikada ulaşmaktaydılar.¹⁰⁰

Ankara Hükümeti 1920'ler Anadolusunun kıt olanaklarıyla bir radyo istasyonu kurmak istemiştir.¹⁰¹ Ankara-Trabzon-Batum arasında çalışan küçük kapasiteli bir telsiz istasyonundan söz edilmiş, İstasyonu kurmak için kaynak aranmış, İngiliz, İtalyan ve Alman piyasaları araştırılmıştır.¹⁰² Bütçeye bu önemli tesisatın kurulması için 100.000 lira konulmasına karar verilmiştir.¹⁰³ Bekir Sami Bey Delegasyonu, Londra Konferansı'na gönderildiği zaman telsiz telgraf üzerinden haberleşilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁴

Posta müteahhit-müzaheret bölükleri adi posta işlerini yürütmek üzere kurulmuştu. İstihdam edilen posta sürücüleri devlete 30.000 liraya mal olmaktaydı. Diyarbakır, Van ve Bitlis'e ulaşan posta teşkilatının olmadığı devlet tarafından itiraf edilmiştir. Devlet bu bölgenin posta işini ihaleye çıkardığında posta müteahhitleri 400 lira istemişler, halbuki o menzilin geçmiş yıllardaki

⁹⁶ TBMMZC., C.16, 23.1.1338, s. 126.

⁹⁷ Ibid., ss.124-125.

⁹⁸ Ibid., ss.124-125.

⁹⁹ TBMMZC., C.10, 28.5.1337, s.350.

¹⁰⁰ Ibid., s.349.

¹⁰¹ TBMMZC., C.15, 24.12.1337, ss.221-228, 229-230.

¹⁰² Ibid., s.225.

¹⁰³ Ibid., s.227-229.

¹⁰⁴ Ibid., s.225.

ortalama geliri 600 kuruştan öteye gitmemişti.¹⁰⁵ Kamu hizmetinin verilmesini engelleyen böyle sıkıntılar sözkonusu idi.

İstanbul'la posta haberleşmesi -izin verildiği ölçüde- bir hafta almakta, Trabzon'a 12 günde ulaşılmaktaydı. Posta güvenliği eşkiyalık nedeniyle sık sık kesintiye uğradığından posta ile nakledilen eşyanın sigortalanması zorunluluğu doğmaktaydı.¹⁰⁶ Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankası dışında posta telgraf idaresi de para ve kıymetli eşyanın nakil ve dolanımını sağlamaktaydı.

Uluslararası haberleşme için Anadolu hükümeti Posta İttihadı Umumisi'ne üye olmuştu. Ankara rejimi temel birim altın frank olarak kabul eden *Madrid Uluslararası Posta Kongresi* ve *Roma Mukavelesi* kararlarını tanımaktaydı.¹⁰⁷ Hükümet, Posta Telgraf Müdürü Sabri Bey'in talebi üzerine posta ücretlerinin düzenlenmesini gündeme getirmiş, *Anadolu ile Dahili İttihadı Memaliki Ecnebiye Arasında Müteati Posta Müraselatının Tezyid-i Ucuratına Dair 186 Sayılı Kanun* çıkarılmıştır.

1336 yılı bütçesi içinde Posta Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin payı incelendiğinde birçok vekaletten büyük bir bütçe ile karşılaşmamız şaşırtıcı olmaz. Umum Müdürlüğün 1.427.898 liralık toplam harcaması bulunmaktadır. Üç kısımdan oluşan Umum Müdürlük bütçesinin merkezi idaresine 31.414 lira, vilayat başlığı altında toplanan taşra teşkilatı masraflarına 691.451 lira tahsis edilmiş bulunuyordu. Bu kalem içinde en ağırlıklı olanlar 190.774 lira ile maaşlar, 273.136 lira ile menzilhane ve sürücülük, 81.250 lira ile posta-telgraf işletme masrafları idi. Toplam 691.451 liralık bu harcamalar bütçenin %48'ini oluşturmaktaydı. Üçüncü kısımda seferberlik dolayısıyla istihdam edilen memurin maaşları için 11.058 lira ve son olarak memurin ve müstahdemin tahsisatı fevkalade-i şehriyesi için 693.975 lira ayrılmıştır.¹⁰⁸

Dahiliye Vekaleti Bütçesi

Kamu görevlilerinin atanma, azil, görev dağılımı ve yükseltilmeleri Dahiliye Vekaleti ile ilgili konuların başında gelmekteydi. Ankara merkezli bir mülki idare kurmak kolay olmamıştı. Mülki idare askeri bürokrasiye göre Müdafaa-yı Hukuk hareketine ve TBMM Hükümetine katılmakta tereddütlü davranmıştı.

¹⁰⁵ TBMMZC., C.10, 28.5.1337, s.341.

¹⁰⁶ TBMMZC., C.8, 21.2.1337, ss.345-347.

¹⁰⁷ TBMMZC., C.10, 28.5.1337, 340-352,353-357,374-379.

¹⁰⁸ Tahsisatı fevkalade-i şehriye bütün memurlara ödendiğine göre maaş kapsamında değerlendirilmelidir. Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt I, ss. 280-282.

Dahiliye Vekaleti örgütlenirken Mülkiye Mektebi çıkışlı idare amirlerinin yanısıra jandarma subaylarını da istihdam etmiş, bu yaklaşım muhalif üyeler tarafından şiddetle eleştirilmiştir.¹⁰⁹ Yılda 40-50 civarında mezun veren Mülkiye Mektebi çıkışlıların Doğu Anadolu livalarında görev kabul etmemeleri bunun sebebi olarak gösterilmekte, bu yüzden nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık görevlerini vekaleten bölgedeki garnizondan bir askerin yerine getirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Dahiliye Vekaleti mülki idare amirliğine asaleten atama yapacak birini bulamayınca mecburen vekaleten bir askeri getirmektedir.¹¹⁰

Vekalet merkez teşkilatı içinde gösterilen mülkiye müfettişliklerinin uyguladığı *Mülkiye Nizamnamesi*'nin etkinliğini yitirdiği ve yenilenmesi gerektiği kanısı yaygındır.¹¹¹ Buna rağmen Vilayet mülkiye müfettişliği kadrolarının lağvedilmesini önerisi kabul görmez.¹¹²

Jandarma Genel Komutanlığı Dahiliye Vekaletine bağlı olarak çalışmaktadır. Jandarmanın iç güvenlik ve kamu düzenini tesis ettirmekte zorlanmasının nedeni olarak toplam sayı ve organizasyonsuzluk gösterilmektedir. Hacı Bekir Efendi (Konya) kendi seçim bölgesinde jandarma dağılımını buna örnek olarak gösterir. 12 kazaya 400 civarında jandarma düşen vilayette, merkez livada 150 jandarma hazır bulundurulup, geri kalanlar kazalara dağıtıldığından herbirine yaklaşık 20 civarında jandarma düşmekte ve operasyon özkonusu olduğunda bu birlikler acze düşmektedirler.¹¹³

Dahiliye Vekaleti harcama kalemleri ayrıntılı incelendiğinde 2.731.023 liralık toplam tahsisatın 18.885 liralık (%0.06) kısmı merkezi idareye, bilumum vilayet tahsisatı 637.733 liraya (%23), memurin tahsisat-ı fevkalade-i şehriyesi 1.342.000 liraya (%48) baliğ olmaktadır. İlginç bir şekilde 1920 Martında yapılan ve TBMM'nin birinci dönemini başlatan seçimlerin Dahiliye Vekaleti tarafından yapıldığı varsayımı ile İntihabı Mebusan masrafı (milletvekili seçimi harcamaları) başlığı altında 54.375 liralık bir tahsisat ayrıldığı görülmektedir.¹¹⁴

¹⁰⁹ 1336 bütçesi görüşmelerinin yapıldığı dönemde TBMM Hükümeti'ne iç güvenlik ve kamu düzenini sorununu aşabilmiş ne de işgal güçlerinin yurttan atılmasını sağlayacak güçlü bir nizami ordu kurabilmişti. Bunu gerçekleştirecek örgütlenme sağlanmaya çalışılıyordu. Mülki idare kurulurken jandarma subaylarının istihdamına karşı çıkan Tahsin Bey (Aydın) gerekçesini şöyle açıklar: "bunlar harp ve darp için terbiye olunurlar... Bunun için idare-i dahiliyede muvaffak olamazlar." TBMMZC., C.8, 22.2. 1337, s.364.

¹¹⁰ Kadri Ahmet Bey'in (Diyarbakır) eleştirisi için bkz. Ibid., s. 375.

¹¹¹ Mazhar Müfit Bey'in (Hakkari) eleştirisi için bkz. Ibid., s.367.

¹¹² Ibid., s.380.

¹¹³ Ibid., s.376.

¹¹⁴ Düstür, Üçüncü Tertip, Cilt I, ss.289-291.

Emniyet-i Umumiye Bütçesi

1.354.688 liralık Emniyet Genel Müdürlüğü harcama bütçesinin 966.932 lirası (%71) tahsisatı fevkalade, 263.572 lirası (%19) vilayat maaşı, 3700 lirası(%0.03) Samsun ve Erzurum'da bulunan polis mektepleri için ayrılmıştır. Harcama kalemleri içinde ilginç olan biri ise *düveli muhasama tebasının masarifi sevkiye ve iaşesi* başlığı ile konan paradır. Muhtemelen Anadolu'da milli hükümet kurulduktan sonra enterne edilmiş olan İtilaf devletleri tebasına yapılan harcama olup 91.250 lira (%0.6) olarak görünmektedir.¹¹⁵

İktisat Vekaleti Bütçesi

Milli kurtuluş savaşı veren bir ülkede, iktisadi kaynakların tespit edilmesi, bu kaynakların doğru kullanılması, devlet gelirlerinin arttırılması hayati önemi haiz konulardandır. Bu bakımdan İktisat Vekaleti'nin etkinlik alanı hayli yoğun tartışmalara sahne olmuştur.

Bunların başında kömür yataklarının değerlendirilmesi gelir. Kömür işletmeciliğinin yabancılar tarafından imtiyaz sözleşmeleriyle gerçekleştirildiği Meşrutiyet ve Mütareke devirlerinin kendine has özellikleri vardır. Zonguldak ve Ereğli madenleriyle yakından ilgilenen Fransız ve İtalyanlarca oluşturulmuş bir konsorsiyum Osmanlı Hükümeti ile pazarlığa oturmuş ve 1314 Mayısında (Rumi) Ereğli'den Ilısu mevkiine kadar araştırma, kazı, işletme ruhsatı koparılmıştır. İtalyanların ağırlıklı olduğu bu girişimin ruhsatını Orman ve Maadin Nezareti 1910 yılında uzatmıştır. Uzatma ruhsatı bölgeye bir demiryolu hattı döşenmesini ve hattın civarında keşfedilmemiş yeni kömür yataklarını işletme hakkını da devretmekteydi. Ruhsat sahibi bahis konusu İtalyan şirketine %10 hisseyle ortak olan TBMM İkinci Başkanı Celaleddin Arif Bey'in, şirketle olan ilişkileri Meclis içinde yabancı işbirlikçisi olarak yorumlanmış ve C. Arif Bey zor durumda kalmıştır.¹¹⁶ Zonguldak mutasarrıfı subay ve mühendislerden oluşan 25 kişilik bir İtalyan heyetinin, Osmanlı Hükümeti tarafından verilmiş

¹¹⁵ TBMMZC., C.8, 22.2.1337, ss.385-387.

¹¹⁶ Ferit Bey (Çorum) miri arazi sayılan bu madenlerin bir oldu bitti ile yabancılarla peşkeş çekildiğini belirterek, Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı ve TBMM İkinci Başkanı Celaleddin Arif Bey'i ağır bir töhmetin altında bırakacaktır. Arif Bey'in Vilayati Şarkiye mebusları ile Mustafa Kemal aleyhine bir tertibe girişmesi gibi nedenlerle bir süre sonra pasifize edildiği ve Roma Nezdine sefaretle görevlendirildiğini biliyoruz. bkz. Ibid., s.398-399.

imtiyaz vesikasını ibraz ederek madenler üzerinde hak iddia ettiklerinden Ankara'yı haberdar etmiş, hükümetten talimat beklediğini bildirmiştir.¹¹⁷

Demiryolu hatlarına ve limanlara yakın ormanların büyük bir iktisadi zenginlik olduğunu hatırlatan İktisat Vekaleti Vekili Mahmut Celal Bey (Bayar) sermaye sahiplerinin işletme kurma teklifi ile vekalet gelmeleri halinde durumun değerlendirileceğini, görece küçük sermaye sahiplerinin de orman iltizam işi yapacak kadar iktisadi kudrete sahip olduklarını belirtecektir.¹¹⁸

Devletin iktisadi kudretini arttırmanın ilk yolunun ihracattan geçtiğini düşünen hükümet, ihracat olanaklarını yükseltmek için yol inşasına öncelik verecektir. Bunlar Antalya-Karahisar yolu ile İnebolu'yu İç Anadolu'ya bağlayan yollardır.¹¹⁹ Dönemin tartışmalarından çıkarılacak netice şudur ki iç ve dış piyasalara yönelik mal sıkıntısından ziyade nakliye sorunu daha can alıcı görünmektedir.¹²⁰

Vergi gelirlerinin ve ülke ekonomisinin asli unsuru olan zirai faaliyetlerin ve hayvancılığın bazı bölgelerde meydana gelen adi eşkiyalık olayları nedeniyle kesintiye uğradığı, belirgin bir kapasite düşmesine yol açarak istihsalin daralmasına neden olduğu gibi yorumlar söz konusu olmuş, İktisat Vekaleti'nden durumun düzeltilmesini sağlayacak önlemler alması istenmiştir.¹²¹

Meclis İkinci Başkam Celaledin Arif Bey'in İtalyan kömür şirketinin işbirlikçisi olduğu iddiasına gelince, 1913'de süresi bitecek olan kömür madeni arama, işletme ruhsatını sahibi olan Notacı Emin Bey, Celaledin Arif Bey'e %10 hissesini devretmiş ve bunu Nezaret'e tasdik ettirmişlerdi. Ortaklar İtalyan mühendis Orlanda'yu vekil tayin ederek kömür ocaklarını 1918'den itibaren işletmeye devam etmişlerdi. Mütareke ilan edilince, Şurayı Devlet'ten yabancı

¹¹⁷ 371 sayılı ocağa demiryolu imtiyazı ile birlikte ruhsat verildiği ancak Ankara Hükümeti'nin Osmanlı Hükümeti'nin vermiş olduğu bütün maden imtiyazlarını geçersiz saydığı karar uyarınca İtalyan Heyetine bölge tahliye ettirilmiştir. Ibid., ss.401-402.

¹¹⁸ Ibid., s.403.

¹¹⁹ Afyon'un düşman işgaline düşmediği dönemde yürütülen bütçe müzakereleri sırasında Afyon'u Antalya'ya bağlayacak daha etkin bir yol ve ihracatı hızlandıracak bir kamyon nakliyecilik şirketi tasarlanmıştır. Ibid., s.404.

¹²⁰ Antalya, Trabzon, Samsun, Erzurum, Zonguldak limanlarından 1336-1337 on aylık ihracat bedeli 9.317.822 lira olarak tahakkuk etmiştir. Ibid., s.404.

¹²¹ Çorum mebusu Dursun Bey Yozgat, Tokat ve Çorum havzasında meydana gelen hadiseler nedeniyle çiftçinin %50 daha az üretir hale geldiğini belirtmiş; köylünün, ya kuvayı milliyenin veya eşkiya çetelerinin baskısı altında aşar ve ağnamını bile ödeyemez duruma düştüğünü ifade etmiştir. Çorum, Sungurlu, Hasanova'da müsadere edilen hayvanların Ankara'da satıldığı gibi iddialar bile mevcuttur. Hükümet adına söz alan Hamdullah Suphi Bey'in cevabı dönemi tanımlaması itibarıyla ilginçtir: "memlekette gayri muntazam kuvvetlerin vücuda getirdiği tahribattan Hükümet de sizin kadar müteessirdir." Ibid., s.408.

şirketler lehine peşpeşe kararlar çıkmaya başlayınca bir İtalyan şirketi olan Terni'nin vekili Biencotto'nun nüfuzu ile bölgedeki kömür işletmeleri İtalyanların etki alanına dahil edilmeye çalışılmıştır.¹²²

İktisat Vekaleti bütçesi dolayısıyla gündeme gelen bir başka tartışma, vekalet teşkilatı içinde görünen ziraat mekteplerinin durumudur. Bunlar biri Ankara'da diğeri Söğüt'te bulunan bağcılık mektepleridir. Öğrencileri Bursa, İzmir ve İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş bulunmaktadır. Özellikle Bilecik ve Kütahya havalisinde yaygın hale gelen Filoksera zararlısına karşı mücadele etmek üzere bu okullar açılmıştır. Vekaletin yönetimi altında bulunan Çifteler Çiftliği Harası ve Aziziye Harası'nın da bütçe içinde mütalaa edildiğini görüyoruz.¹²³

Kesinleşen harcama bütçesi 1.264.921 liraya çıkan İktisat Vekaleti bütçesi beş kısımdan ibarettir. İdare-i merkeziye 6.853 lira, vilayat, mektepler ve serum üretimhaneleri ve haraların masarifi baytariyesi dahil olmak üzere vilayat maaşları 3.670 lira, Ereğli madeni, Ergani madeni ve emanet sözleşmesi ile idare edilen madenlerin memurlarının maaşları 6.920 liradır. Sonuçta, memurların hepsine ödenen 577.300 lira tahsisatı fevkalade ile birlikte iktisat Vekaleti bütçesinin 735.964 liralık kısmının (%58) maaşlara ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Diğer masraflar incelendiğinde 275. fasıldan Osmanlı devrinden itibaren Roma Beynelmilel Ziraat Encümeni'ne üye olduğu konulan sıfır tahsisattan belli olmaktadır. Hayvanatı muzırta itlafı ve emraz-ı müstevliye-i hayvaniye tedavi ve tahavvuzhaneleri için 10.000 lira ile masarifi baytariye için 22.558 lira ayrılırken, çekirge itlafı masrafı için 12.000, mühtacini züraa tavizen tohumluk bedeli olarak 350.000 lira (toplam 362.000) ile % 28.5 tahsisat ayrılmış bulunmaktaydı.¹²⁴

Hanedan Bütçesi

Osmanlı bütçe gelenek ve usullerine uygun bir bütçe yasası hazırlamış bulunan TBMM Hükümeti, Anadolu'da fiilen yeni bir devlet kurulmuş ve İstanbul ile bağlantılarını kesmiş olmasına rağmen Osmanlı bütçe kalemleri içinde var olan padişah ve hanedanı saltanat tahsisatları yerlerini korumuşlardır.

¹²² 1308'de Bahriye mimarı Yanko Bey sayesinde Fransızlar da bölgeye nüfuz etmiş ve bazı işletmeler kurmuşlardır. Ibid., ss.410-412.

¹²³ Meclis başkan vekillerinden Abdülhalim Çelebi Efendi ziraat numune çiftliklerinin verimsiz işletildiklerini bu nedenle kapatılmalarını istemiştir. Ibid., s.423.

¹²⁴ TBMMZC., C.8, 26.2.1337, ss.435-436.

Velihtlar, şehzadeler ve salatin için toplam 551.012 lira tahsisat konulmuştur. Doğal olarak bu tahsisat uygun görülen başka bir harcama faslına münakale edilecektir.¹²⁵

Divanı Muhasebat Bütçesi

Devlet gelir ve giderlerinin yasal sınırlar içinde ve usulüne uygun bir şekilde yapıldığını denetlemek üzere kurulan Divanı Muhasebat (Sayıştay) İstanbul'da kalmıştır. Şurayı Devlet işlevlerinden (Danıştay) bazılarının TBMM komisyonlarınca üstlenilmesi gibi Sayıştay'ın görevleri de Meclis tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Meclis adına bu işlevi görecek Divanı muhasebat kurulmamış olmasına rağmen bütçede 26.696 liralık tahsisat ayrılmıştır.¹²⁶

İmalat-ı Harbiye Bütçesi

TBMM Hükümeti mensucat, barut, silah fabrikaları kurmuş, savunmayı güçlendirmiştir. Özellikle silah fabrikası kurmak deneyimli, bilgi birikimine sahip ustaları bir araya getirmeyi gerektirmektedir. Toplam 762.985 liralık imalatı harbiye gider bütçesinin (genel bütçenin %1.2'sini oluşturuyor) fasılları incelendiğinde memur ve müstahdem maaşlarının hayli düşük olduğu dikkat çekmektedir.¹²⁷ Barut memurlarının maaş toplamı 313 lira, fabrikalar maaşları 41.593 lira, teçhizat, tezyin, koşum ve yağ masrafları 200.000 liradır. Mühimmatı harbiye ve tayyare tamiri için 290.000 lira, silah nakliyatı için 200.000 lira konulmuştur.

Bahriye Bütçesi

Müdafaayı Millîye Vekaletine bağlı olan Bahriye şubesinin Karadeniz'de iki gambot ve iki nakliye gemisi bulunmaktadır. İrili ufaklı 42 limanda görevli bulunan zabıt ve liman çavuşları ve diğer harcamalar için 289.549 lira ayrılarak bütçeye konulmuştur.¹²⁸

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid., ss.436-437.

¹²⁷ Tokat mebusu Mehmet Ragıp Bey, 10 yıldır imalatı harbiye fabrikalarında çalışan ustaların nefer maaşı almalarına karşılık iki aylık talimgah eğitiminden sonra yedeksubaylara, subay maaşı verilmesini şiddetle eleştirir. Ibid., ss.433-439.

¹²⁸ Ibid., ss.441-443.

Adliye Vekaleti Bütçesi

Adliye Vekaleti bütçe görüşmeleri, yargıç ve adliye memurlarının atanma ve nakillerde karşı karşıya kalınan bazı sorunların ve özellikle adli teşkilatın bağımsızlığı konusunun ele alınmasına olanak sağlamıştır. Kanun-u Esasi'nin 81. maddesinde işaret edilen hakim bağımsızlığı ve teminatı ilkesinden uzaklaştıkça adaletin tecelli etmeyeceğini vurgulayan Mehmet Şükrü Bey (Karahisarlı Sahip) İntihabı Hükkam Nizamnamesi ve Teşkilî Mehakim Kanunu'na uyulmadıkça ahalinin adalete olan güveninin kolayca sarsılacağını, adliyenin bağımsızlığının son derece önemli olduğunu vurgulamıştır.¹²⁹

İçinde Mahkeme-i Temyiz, Mehakim ve Devair-i Şer'îye, vilayetlerdeki istinaf ve bidayet mahkemeleri maaşları bulunan Adliye Vekaleti bütçesi için 2.759.276 liralık bir harcama öngörülmüştür. Bu da bütçenin %4.2'sine tekabül etmektedir.

Defteri Hakani Bütçesi

Defteri Hakani İmparatorluk tapu kayıtlarını tutan bir Nezaret olarak örgütlenmişti. Ankara Hükümeti genel müdürlük düzeyinde Maliye Vekaleti'ne bağlamıştır. İmparatorluğun 1858 *Arazi Kanunnamesi* sonrası tarihi aynı zamanda bir tapu keşmekeşi tarihi olmuştu.¹³⁰ Uygulanan usuller, merkez ve taşra yönetiminde yapılan suistimaller Defteri Hakani kayıtları bir taraftan içinden çıkılmaz hale getirirken, öte taraftan atıl bir taşra bürokrasisi yaratmış oluyordu. Bunu toprakta özel mülkiyet ve tapu kavramının Osmanlı İmparatorluğu'na girişinin yeniliği ile bir ölçüde açıklayabiliriz.

Defteri Hakani temel kayıtlarının İstanbul'da bulunması kadastro ve tahrir ihtiyacını acil bir hale getiriyordu. Bu kapsamda vilayet defteri hakani teşkilatı liva düzeyinde yeniden örgütlenilerek personel tasarrufu sağlanmaya çalışıldı. Umum Müdürlük bütün livalara muamelelerde kullanılmak üzere *rehber-i muamele* hazırlatıp dağıttıktan başka Maliye Vekili'nin ön ayak oluşu ile bütün tapu kayıtlarını kapsayacak bir fihrist çalışması başlatıldı. Bütçe incelendiğinde 403.311 liralık (genel bütçenin %0.6'sı) bir tutar oluşturduğu görülmektedir; bu bağlamda kadastro yenileme çalışmaları Konya'dan başlatılmış, Meşrutiyet devrinde Alman mühendisler heyeti tarafından desteklenen 60 kişilik kadastro

¹²⁹ Mamuratel aziz livasında görev yapmakta olan tüm yargıçların görevlerinden hangi gerekçe ile azledildikleri bütçe müzakeresi sırasında gündeme getirilecektir. Ibid., ss.458-460.

¹³⁰ Ziya Paşa, bir dönem Defteri Hakani Nazırlığı yapmıştı. Padişah, nezaret ile ilgili bir ıslahat layihası hazırlamasını isteyince O da "bilcümle kuyudu toplayıp yaktıktan sonra ancak yeniden tahrir yapılabilir" demişti. TBMMZC., C.8, 27.2.1337, s.473.

heyeti çalışmalarını iki yılda tamamlamışlardı. O tarihten itibaren toplam 1 milyon liranın kadastro çalışmalarında harcandığı ileri sürülmüştür.¹³¹

Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesi

Jandarma kırsal güvenlik örgütüdür. İç güvenlik, asayiş ve kamu düzeninin sağlanması Ankara Hükümetini en çok uğraştıran konulardan biri olmuştur. Meclisin açıldığı ilk dönemde kırsal güvenliği sağlamak, eşkiyalığa son vermek üzere *Piyade ve Süvari Sınıflarından Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkili Hakkında Kanun* çıkarılmıştı. Kanunun birinci maddesi bu müfrezeleri Milli Müdafaa Vekaleti'ne bağlıyor, üçüncü maddesi ise teşekkül edecek müfrezelerin muvazzaf askerlik hizmeti dışındaki gönüllülerden (askerliğini daha önce yapmış) maaş karşılığı bir yıl müddetle görevlendirileceklerini (sözleşmeli paralı asker) hüküm altına alıyordu.¹³²

7 Haziran 1920'de kurulan bu birliklerin askeri otoritenin elinde olması idari ve siyasi sıkıntı yaratmıştır. Seyyar Jandarma müfrezeleri Milli Müdafaa'nın emrinde olmasına karşılık, Dahiliye Vekaleti emrinde de jandarma birlikleri mevcuttu. Bu otoritede iki başlılığı çözmek üzere, Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa ve arkadaşlarının verdiği bir kanun teklifi kabul edilerek, kırsal güvenlik Dahiliye Vekaleti'ne bağlı jandarmaya (sivil otoriteye) devredilmişti. Kanun lağvedilen seyyar süvari jandarma müfrezelerini nizami orduya bağlamıştı.¹³³ 1921 yılında bir başka kanunla lağvedilen jandarma süvari teşkilatı yerine kurulan Jandarma Süvari Alayları için tahsisat konuldu.¹³⁴ Bu ihtiyaç Mamurat-el Aziz Vilayeti Erzincan ve Muş livalarında görev yapacak olan 1000 kişilik Jandarma süvari alayından kaynaklanmıştı.¹³⁵ Toplam 7.000 kişilik jandarma kuvveti için 1920 yılı bütçe görüşmelerinde Jandarma Umum Kumandanlığı nezdine 4.858. 976 lira ile %7.6 nispetinde tahsisat verilmiş, bu paranın %64'ü olan 3.162.804 lira jandarma kıtaları maaşı olarak tahakkuk etmiştir.

Bu arada Jandarma örgütünün halka karşı tutum ve davranışları olumsuz değerlendirilmelere yol açmaktaydı. Maaşı az olan jandarma, köylünün geçim

¹³¹ Ibid., s.481.

¹³² Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt I, s.13; TBMMZC., C.2, 7.6. 1336, ss.88-99, 100-107, 111-113.

¹³³ *Seyyar Jandarmanın Lağvı Hakkında 94 Sayılı Kanun* için bkz. TBMMZC., C.8, 10.2.1337, s.164.

¹³⁴ *Jandarma Süvari Alaylarına At Alımı İçin 80 Bin lira Tahsisi Hakkında 105 Sayılı Kanun* için bkz. TBMMZC, C.9, 10.3.1337, ss.52-53, 64.

¹³⁵ Düstur, III. Tertip, Cilt.II, s.4-5 10 Mart 1921'de Erzincan, Sivas, Divriği, Zara ve Mamurat-el Aziz'de sıkıyönetim ilan eden İcra Vekilleri Heyeti'nin 727 sayılı Karamamesi üzerine bu tedbir alınmıştır.

kaynaklarını suistimal etmekteydi. Hatta öylesine ki Afyon mebusu İsmail Şükrü Efendi jandarmanın hırsız ocağı olduğunu söylemekten kendini alamayacaktı.¹³⁶ Kütahya mebusu Besim Atalay jandarmanın rüşvet vermeyen yolcuyu korumadığından, Konya Mebusu Vehbi Efendi ahalinin hükümetten soğumasının temel nedeninin jandarma olduğundan söz edebilmekteydi.¹³⁷

Jandarmaya ayrılan kaynakların yetersizliği, jandarma subaylarının üçte iki oranında tensikatına (kadro dışı bırakma) neden olmuş,¹³⁸ Osmanlı Hükümeti devrinde varlığını sürdüren *Zabit ve Efradı Cedide ve Karakol Kumandanlığı Mektepleri* kaynak sıkıntısı nedeniyle kapatılmıştı.¹³⁹

Bütçe kaynaklarının yoğun olarak Milli Müdafaa Vekaleti'ne akıtılması, jandarma kadrolarının sınırlandırılması, bir süre sonra Yozgat, Erzincan, Tokat, Canik sancaklarında asayiş sorununun tekrar patlamasına neden olacaktır. Bu şartlar altında Dahiliye Vekili Refet Paşa, Teşkilatı Esasiye Kanunu gereğince Bölge Müfettişi Umumilikleri kurulmadan asayişin tam manasıyla sağlanamayacağı görüşünde olduğunu TBMM'ne bildirecektir.¹⁴⁰

1921 yılının sonuna doğru Fransızlarla varılan anlaşma gereği Kilikya'nın boşaltılması, Adana ve havalisinde Ankara Hükümetine bağlı güvenlik birimlerinin örgütlenmesini gündeme getirecektir. Düşman işgalinden kurtarılmış arazide (*Vilayat-ı Müstahlasa*) şehir merkezlerinde polis, kırdı jandarmanın örgütlenmesi gerekmektedir. Adana, Mersin, Cebelibereket livalarını içeren yeni Adana vilayeti (Merkezi liva Kozan) güvenlik örgütü ile birlikte kurulacaktır. Kurtarılmış Adana vilayeti ve havalisinde 1102 kişilik bir kadronun bölgeye getirilişi ile jandarma örgütlenmiş, jandarma bütçesine ek tahsisat verilmiştir.¹⁴¹ İç güvenlik tedbirlerinin jandarma kadrolarındaki eksiklikler ve tahsisat kısıtlamalarından dolayı aksaması üzerine jandarma sınıflarında yeni bir düzenlemeye gidilecektir. Bu ihtiyacı TBMM bir kamun çerçevesinde ele almıştır.¹⁴²

Kanunun müzakeresinde jandarmanın iki sınıfa ayrıldığı anlaşılmaktadır. Birincisi, yaşıtları silah altında buñunan kendilerine "mükellef jandarma"

¹³⁶ TBMMGCZ., C.II, 11.8.1337, s.202.

¹³⁷ TBMMZC., C. 8, 27.2.1337, ss.483-484.

¹³⁸ TBMMGCZ., C.II, 4.10.1337, s.265.

¹³⁹ TBMMZC., C.8, 27.2.1337, s.488.

¹⁴⁰ TBMMGCZ., C.II., 4.10.1337, s.262-265.

¹⁴¹ *Umum Jandarma Kumandanlığının Bütçesine Zammedilen Tahsisat Hakkında 171 Sayılı Kanun* uyarınca 89.745 liralık bir ek tahsisat kabul edilmiştir. TBMMZC., C.15, 19.12.1337, ss.149-151, 156-157.

¹⁴² *Jandarma Muhassatının Tezyidi Hakkında 305 Sayılı Kanun* için bkz. TBMMZC., C.27, 31.1.1339, 3.2.1339, 7.2.1339, ss.84-98, 142-158, 200-204, 207, 218-219.

denilenler, yani gerçekte asker olup da jandarma sınıfına ayrılanlar, onlara önemli bir ücret ödenmemektedir. Fakat bunun dışında bir de adı "gönüllüler" olan maaşlılar mevcuttur.¹⁴³

Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü) iki sınıf jandarma uygulamasından vazgeçilmesini, bunun bölünmelere sebep olduğunu söyleyecektir.¹⁴⁴ Çorum mebusu İsmet Bey jandarmanın okulda eğitilmesi gereğini belirtecektir.¹⁴⁵ Kanun tasarısının savunmasını yapmak üzere Meclis kürsüsüne gelen Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey'in verdiği rakama göre Anadolu'da irili ufaklı 2500 jandarma karakolu bulunmaktadır.¹⁴⁶ Jandarma Genel Komutanlığı bütçesi 1918'de 2.168.000 lira olarak tahakkuk ederken, bu son düzenleme ile bu miktar toplam 9.485.000 liraya ulaşacaktır.¹⁴⁷

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti Bütçesi

Dr. Adnan Bey'in sıhhiye vekaleti dönemine tesadüf eden bütçe görüşmelerinde, vekilin açıklamalarına göre, vekalet bünyesinde 180 hekim istihdam edilmekte 290 hekime daha ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁴⁸

Vekalet etkinlikleri kapsamında kömür madenleri çalışanları için Zonguldak Kilimli'de bir hastane kurulması dışında, bir de Erzincan'a hastane yapılması planlanmıştır.¹⁴⁹ Kuduz aşısını İstanbul Hükümeti Sofya'dan ithal ederken, TBMM Hükümeti Sivas'ta bir serum üretim merkezi açmaya muvaffak olmuş, 250.000 kişiye yetecek kadar aşı üretmiştir.¹⁵⁰

Yekunu 613.141 lira olan bu vekaletin harcamaları toplam gider bütçesi içinde %0.9 gibi bir yer tutmaktadır. Personel giderleri bir tarafa bırakıldığında taşra idaresinde Seyyar Etibba Kolları Eczayı Tıbbiye ve Nakliyesi faslı sağlık örgütünü taşraya yayma çabasına işaret etmektedir. Diğer harcamaların içeriği temel sağlık sorunlarını da açığa çıkarmaktadır. Örneğin bedelsiz dağıtılacak olan Sülfato için 15.000 lira, emrazı sariye (salgın hastalıklar) için 55.000 lira, frengi mücadelesi için 15.000 lira, bakterioloji laboratuvarı, küçük sıhhiye memur mektebi masrafları için 100.293 lira ayrıldığı görülmektedir. 50.000

¹⁴³ Ibid., s.84,85.

¹⁴⁴ Ibid., s.93.

¹⁴⁵ Ibid., s.96.

¹⁴⁶ Ibid., s.203.

¹⁴⁷ Ibid., s.207.

¹⁴⁸ TBMMZC., C.8, 27.2.1337, s.500.

¹⁴⁹ Ibid., ss.497-498.

¹⁵⁰ Ibid.

liranın devlet kinini tahsisatı adı altında ayrılmış olması da sıtma mücadelesine verilen önemi ve hastalığın yaygınlığını göstermektedir.¹⁵¹

Bu arada Osmanlı topraklarına Kırım Savaşı sırasında sirayet etmiş olan frenginin¹⁵² Kastamonu ve Bolu livalarında, özellikle Tefenni ve Çaycuma kazalarında yaygın bir şekilde görüldüğü rapor edilmiştir. İdari bir tedbir olarak Hükümet tarafından *Kastamonu, Bolu Frengi Teşkilatı'nın İlgası Hakkında Nizamname* çıkarılarak, personeli tamamen Sıhhiye Vekaleti emrine verilmiştir.¹⁵³ Frenginin men ve sirayeti hakkında tedbirler zaman içinde daha da yaygınlaşacaktır. Bu çalışmalar kapsamında Ergani Bakır İşletmesinin mülkü olan bir bina Frengi Hastanesi olarak hizmete alınacaktır.¹⁵⁴

Düyunu Umumiye İdaresi Bütçesi

Ankara rejimi, resmen kurulduğu 1881 yılından itibaren Osmanlı maliyesini hakimiyeti altına alarak Maliye Nezareti'nden daha etkin hale gelen Düyunu Umumiye İdaresi taşra yönetiminden özellikle vergileri toplamada gösterdiği etkinlik nedeniyle yararlanmayı tercih etmiştir. Milli Mücadele boyunca kurum personeli kamu personeli gibi muamele görmüştür. Düyunu Umumiye İdaresi bütçesinin genel bütçe içinde değerlendirilişi, Osmanlı istikrazlarına ait ödeme fasıllarının bütçede yer alması ile, Ankara yönetimi gerçekte Batı'ya Osmanlı kamu borçlarını kabul ettiği mesajını vermektedir. Bu ödeme fasılları Düyunu Umumiye tahsisat bütçesinin birinci kısmını oluşturmaktadırlar. Milli Hükümet şimdilik ödemeyi durdurmakta, ama borçları reddetmediğini ima ve ihsas etmektedir.¹⁵⁵

Bu çerçevede verilen tek tahsisat ise *Düyunu Umumiye-i Osmaniye Varidatı Muhassasa İdaresi'nin* maaş ve masraflarını karşılamak üzere konan 1.735.250 liradır. Bunun yanısıra Düyunu Umumiye bütçesinden ödenmekte olan *maaşı-ı zatiye* adıyla ödenen bir dizi maaş vardır. Bunlar, mağdurini

¹⁵¹ Ibid., ss.500-503.

¹⁵² Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1998), s.257; Nuran Yuldırım, *"Tanzimattan Cumhuriyet'e koruyucu Sağlık Uygulamaları"*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 5, (İstanbul, 1985), s.1329.

¹⁵³ Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt I, 28 Eylül 1336, no.247, s.79.

¹⁵⁴ TBMMZC., C.10, 28.4.1337, s.140.

¹⁵⁵ Örneğin %4 faizli 1855, %4 faizli 1891, %3.5 faizli 1894, %5 faizli 1896, %4 faizli 1903, %4 faizli 1904, % 4 faizli Bağdat Hattı istikrazı, %4 faizli 1905 yılı Teçhizatı Askeriye İstikrazı, %4 faizli Soma-Bandırma Hattı istikrazı, İzmir-Kasaba demiryolu istikrazı tahsisatı seneviyesi, %4 faizli Hüdeyde-San'a hattı gibi ödeme fasıllarına atf vardır. TBMMZC., C.8, 27.2.1337, ss.502-503.

siyasiye maaşatı, muhtacın maaşatı, hidematı vataniye mukabili maaş, mütekaid-i mülkiye, eytam ve eramil maaşlarıdır.¹⁵⁶

Bütçede 5.945.446 lira mülki ve askeri emeklilerle, dul ve yetim aylıklarına ayrılırken, bunun dışında V cetveli ile Vatani Hizmet Tertibinden 77 kişiye aylık ödenmesi kabul edilmiştir.¹⁵⁷

Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesi

Göç, Osmanlı'nın son yüzyılından itibaren gittikçe yoğunlaşan bir olgu haline gelmişti. Osmanlı-Rus Savaşlarına (93 Harbi) kadar geri götürülebilecek *Muhacirin Komisyonu Alisi* Balkan Savaşları ve seferberlik yıllarında çalışmalarına devam etti. Dünya Savaşı yıllarında Rus ordusu Kafkaslar'dan iç Anadolu'ya büyük bir nüfus hareketine neden olmuştu. 50.000 civarında kayıtlı göçmenden 20.000'inin çeşitli sebeplerle hayatını kaybettiği resmi devlet raporlarına geçmişti. Bu olay Mütareke'de farklı bir vechе kazandı. Vilayati Şarkıye'de bir Ermeni Devleti kurulacağı şayiası yeni demografik bir harekete neden oldu. Göçmenlerin Konya, Kırşehir hatta Amasya'ya kadar geniş bir alana dağıldıkları ve Muhacirin Umum Müdürlüğü'nden aldıkları yardımlarla yaşadıkları anlaşılmaktaydı.¹⁵⁸

Bir başka muhacir dalgasını da Yunan işgalinin önünden kaçanlar oluşturacaklardır. Daha güvenli İç Anadolu'ya doğru uzanan muhacir kabileleri Ankara Hükümeti için uğraşılması zor ve pahalı yeni bir sosyal yara teşkil edecekti. Dünya Savaşı'nın humması içinde can havliyle kendilerini Orta Anadolu'ya atan bir kısım muhacir de memleketlerine dönmek istemesine rağmen ya nakil vasıtası yetersizliğinden ya da tahsisatsızlıktan dönememekteydiler. Muhacirin Umum Müdürlüğü'nün bütçesi görüşülürken Süleyman Sırrı Bey'in bu müdürlüğün Sıhhiye Vekaleti'ne bağlanması önerisi kabul görmeyecektir. 874.735 liralık genel müdürlük bütçesinin 797.922 lirası (%91) iskan masrafına ayrıldığı dikkat çekmektedir. Bu masraflar 180. fasılda yer almaktadır ve harcama kalemleri itibariyle dağılım şöyledir: Tevzi olunacak hayvanat esmanı (dağıtılacak hayvan bedelleri), iaşe masarufı, tohumluk esmanı için 431.326 (%55) lira, sevkiyat giderleri için 150.475 (%19) lira, muhacir ve

¹⁵⁶ Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt I, ss.300-307.

¹⁵⁷ Bunlardan bazıları şunlardır: Mithat Paşa'nın eşi ve çocukları; Kolağası Niyazi Bey'in eşi, çocukları, kızkardeşi; ilk Türk hava şehitleri Fethi, Sadık ve Nuri beylerin anne ve babaları; maslup Urfa Mutasarrıfı Nusrat Bey; maslup Akdağmadeni kaymakamı Tahir Bey'in eş ve çocukları.

¹⁵⁸ İstanbul Hükümeti Mütareke'den sonra, bu aileleri memleketlerine iade etmeye çalışmışsa da yeterli para bulunamamıştır. TBMMZC., C.8, 28.2.1337, ss.507-509.

mülteciler için açılan darülmesaiiler için de 49.284 (%6.2) liradır. Bu tartışmalardan arda kalan ilginç bir iddia, aşiretlerini memleketlerine geri götürmek için kendilerine verilen paraları bazı muhacir aşiret ağalarının zimmetlerine geçirdikleri olacaktır.¹⁵⁹

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesi

Şiddetli eleştiri alan dairelerden biri de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü bütçesidir. Son derece sınırlı sayıda personel ile çalışan bir devlet dairesi olan müdürlüğün 2 propaganda memuru, 2 Fransızca mütercimi toplam 30 memuru bulunmaktadır. TBMM Hükümeti'nin sesini duyurmak amacıyla kurulmuş olan müdüriyet Resmi Gazete'nin yayınlanması dışında birkaç risale yayınlayarak milli kurtuluş hareketinin halk nezdindeki meşruiyeti pekiştirmeye çalışmaktadır.¹⁶⁰ TBMM üyeleri ise Batılı ajans haberlerini çevirerek kendilerine sürekli bilgi akışı sağlayacak bir kurum olarak görmek istemektedirler. Tirajları 200 ile 600 arasında değişen birçok taşra gazetesi de umum müdürlükten kağıt desteği görmektedirler.¹⁶¹ İstanbul ile kağıt bağlantısı kesilen Kastamonu'da *Açıksöz*, Erzurum'da *Albayrak*, Amasya'da *Emel*, Yeni Adana, Elazığ'da *Şark Gazetesi*, Sivas'ta *Sözbirliği*, Samsun'da *Rehber*, Diyarbakır Gazetesi, Bolu'da *Derli Gazetesi* bunlardan bazılarıdır.¹⁶²

Genel Müdür Muhittin Bey'den Ankara'da *kur populer* dediği halk dersliklerinin açıldığını, telsiz telgraf teknolojisini yaygınlaştırmak istendiğini bunun için 50.000 liraya ihtiyaç olduğunu öğreniyoruz. Genel görüşmeden Hükümet'in elinde 14 tane telsiz telgrafın var olduğunu, 13'ünün kapasitesinin küçük olduğunu Sivas'ta kurulmakta olan istasyondan Paris ile görüşme olanağının yakalanmaya çalışıldığı anlıyoruz.¹⁶³ Konuyla ilişkili olarak söz alan Hariciye Vekaleti Vekili Muhtar Bey, Ankara Hükümeti'nin Moskova, Berlin, Paris ve Londra gibi merkezlerle sürekli doğrudan haberleşmesi gerektiğini, oysa Batı ile tüm haberleşmenin İstanbul üzerinden mümkün olduğu belirtecektir.

Genel Müdürlüğün toplam 88.000 lira olan tahsisatının 21.270 liralık kısmının kağıt tedarikine gittiğini muhabere ve istihbarat masraflarına 18.610

¹⁵⁹ Ibid., ss.534.

¹⁶⁰ Ibid., ss.513-514.

¹⁶¹ Hakimiyeti Milliye ve Yenigün'ün kollarına bazı mebuslar tepki gösteriyorlar. Ibid., s.517.

¹⁶² Ibid., s.520.

¹⁶³ Ibid., s.530.

lira, dış istihbarata 9.035 lira, Anadolu basınına yardım için 4.357 lira, matbaa hizmetleri için 11.360, propaganda için 4.537 lira ayrıldığı görülmektedir.¹⁶⁴

TBMM Riyaseti (Başkanlığı) Bütçesi

TBMM Başkanlık Divanı için 18.375 lira, Meclisin 1920 yılı için kendi tahsisat ve diğer masrafları için ise 953.996 lira ayrılmıştır; bu da toplam gider bütçesinin %15'ine tekabül etmektedir.¹⁶⁵

Gelir Bütçesinin Ana Hatları

1920 yılı itibariyle devlet gelirlerin fasıllar itibariyle dağılımı TBMM'nin hükümrانlık alanında kaynakların kökenleri hakkında bilgi verecektir. Toplam 51.388.626 liralık tahmini gelirin dağılımı şöyle olmuştur: Vasıtasız vergiler: Musakkafat 2.540.689 (%9.4), Temettüat (kazanç) 2.083.756 (%7.6), ağnam 5.783.586 (%21.5), aşar 13.641.079 (%51.3) lira olup toplam olarak 26.589.256 liraya baliğ olmaktadır. Bunun yanısıra damgalar, harçlar ve kaydiyelerden sağlanan gelir 986.864 (%1.9) liradır. Toplam 10.438.895 lira ile gelirlerin %20.2'sini oluşturan dolaylı vergilere gelince, gümrük rüsumu 10.361.221 (%99), saydı berri ve bahri (kara ve deniz avcılığı) 68.628 (%1) olup toplam 10.438.895 liraya baliğ olmuştur. Gelir kaynağı niteliğindeki inhisarlar (tekeli) şöyle bir dağılım gösterir: tuz vergisi 3.500.000 (%75) lira, tütün 808.095 (%16.8) lira, posta telgraf 475.149 (%9) lira olup; toplam olarak 4.783.244 lira ve devlet gelirlerinin %9.1'ini oluşturmaktadır. Emlak ve eşyayı emiriye hasılatı (emlak ve kamu malları gelirleri) başlığı altındaki gelirler ise şöyle dağılmaktadır: emlak 666.000 (%30), miri ormanlar 808.000 (%45), furuht olunanlar (satılanlar) 400.000 (%20), Ankara-Sivas Hattı 29.450 (%1) olup, toplam 2.015.650 lira ile gelirler içinde %3.9'luk bir orana sahip olmaktadır. Hasılatı mütenevvia (değişik gelirler) olarak 1.758.443 lira elde edilmekte, buna istirdad ve istihlas (zorallım ve serbest bırakma) resimlerinden elde edilen 175.000 lira eklenmektedir.

Devlet gelirlerinin hangi kaynaklardan sağlandığı tahlil edilmek istenirse %71.8'ini doğrudan ve dolaylı vergiler oluştururken buna %9.1 ile tekeller katkı yapmakta geriye kalan gelirleri de diğer küçük kaynaklar sağlamaktadırlar.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt.I, s.309.

¹⁶⁵ Ibid., ss.246-247.

Sonuçlar

1920 yılı bütçe kanunu harcama ve gelir cetvelleri incelendiğinde Milli Mücadele'nin hangi mali ve maddi koşullar altında gerçekleştiği somut bir şekilde anlaşılır. Ankara'da TBMM teşekkül ettikten sonra, bu fiili yeni devletin kural koymak, ceza vermek gibi tasarruflarının yanısıra, Anadolu'da vücuda getirilen bürokrasinin harcamalarını karşılamak, gayri nizami gerilla kuvvetleri yerine hükümete bağlı düzenli bir ordu kurmak gibi acil gereksinimleri vardı. Bütün bu gereksinimler kuvvetli bir mali ve maddi altyapıyı zorunlu kılmaktaydı. Ankara rejimi açısından sadece Osmanlı mali bürokrasisinin taşra teşkilatına el koymak ve vergi akışını Payitaht'tan Ankara'ya çevirmek yeterli değildi.

23 Nisan 1920, Osmanlı'nın bütün kurumlarını alt üst eden bir ihtilaldi. Bu ihtilal kısa sürede İstanbul Hükümeti'ni *Vatikanlaştırdı*. Payitahtı besleyen bütün kaynaklar *kuvayı milliyeyi amel irade-i milliyeyi hakim* kılan Ankara'ya yöneldi. Ancak Anadolu devletinin çarklarını döndürecek hukukun mali veçhesi eksikti. Devletin hem vergileri tahsil ederken hem de kamu daireleri için harcama yaparken hukuk ile kayıtlı işlem yapması gerekiyordu. Bu da bütçe yasası demekti; fakat böyle bir yasa olmadığı gibi *de facto* siyasi ve askeri koşullar acil bütçelemeyi olanaksız kılmaktaydı. Bu nedenle 1920 mali yılında gelirler ve giderler bir önceki yıla dayanan tahminler üzerinden yürütülmüştür. Bütçe yasası bir kesin hesap kanunu olarak mali yılın son günü kabul edilinceye kadar Hükümet iki norma bağlı kalmıştı: Bunlar, avans kanunları ile vekaletlerin önceki yıl harcamalarının üst sınır kabul edilmesiydi.

Neticede bütçe kanunu çıktığında avans kanunlarıyla yapılmış devlet harcamalarının mizamı sayılabilecek, hesapların hepsini mahsup eden bir kesin hesap kanunu çıkarılmış oluyordu. Aslına bakılırsa *kurtuluş* gerçekleşene kadar çıkarılmış olan 1921 ve 1922 yıllarına ait bütçe kanunları da aşağı yukarı aynı nitelikleri taşımışlardır. Olağanüstü askeri koşullar, acil harcama ihtiyaçları, mali hukukunun önce değil sonra yaratılmasını zorunlu kılmıştır.

Anadolu'nun sosyo-ekonomik şartları vergi kaynaklarını belirlemiş, ordu bu kaynaklarla beslenmiş bürokrasi bu fakir ve savaş yorgunu Anadolu'nun verdiği vergilerle maaşını almış, zafer bu kıt olanaklarla kazanılmıştır. Aşar ve ağnam vergileri en büyük gelir kaynaklarını oluşturmuş, onları ihracat, ithalat rüsumları ve tuz tekeline elde edilen gelirler izlemiştir. Harcamalara, verilen milli kurtuluş savaşı damgasını vurmuştur. Eğitim, sağlık, bayındırlık gibi kamu hizmetleri minimumda tutularak bütün olanaklar kurtuluşu sağlayacak Milli

¹⁶⁶ 103 Sayılı Muvazene-i Umumiye Kanununa 84 kabul 13 red, 1 çekimser oy verilmiştir. TBMMZC., C.8, 28.2.1337, s.553.

Müdafaa Vekaleti'ne akıtılmıştır. 1920 bütçesindeki savunma harcamaları gerçekte ordunun kuruluş aşamasına işaret eder. Bundan sonraki yıllarda ordu ihtiyaçları daha da artacak, savunmaya ayrılan pay büyüyecektir.

ÖZET

1336 (1920) yılı bütçe kanunu harcama ve gelir cetvelleri incelendiğinde Milli Mücadele'nin hangi mali ve maddi koşullar altında gerçekleştiği somut bir şekilde anlaşılır. Ankara'da T.B.M.M. teşekkül ettikten sonra, bu fiili yeni devletin kural koymak, ceza vermek gibi tasarruflarının yanı sıra, Anadolu'da vücuda getirilen bürokrasinin harcamalarını karşılamak, gayri nizami gerilla kuvvetleri yerine hükümete bağlı düzenli bir ordu kurmak gibi acil gereksinimleri vardı. Bütün bu gereksinimler kuvvetli bir mali ve maddi altyapıyı zorunlu kılmaktaydı. Ankara rejimi açısından sadece Osmanlı mali bürokrasisinin taşra teşkilatına el koymak ve vergi akışını Payitaht'tan Ankara'ya çevirmek yeterli değildi. Devletin vergi tahsil edip, harcama yaparken hukuk ile kayıtlı işlem yapması gerekiyordu. Bu da bütçe yasası demekti; fakat böyle bir yasa olmadığı gibi *de facto* siyasi ve askeri koşullar acil bütçelemeyi olanaksız kılmaktaydı. Bu nedenle 1920 yılında gelirler ve giderler bir önceki yıla dayanan tahminler üzerinden yürütülmüştür. Bütçe yasası bir kesin hesap kanunu olarak mali yılın son günü kabul edilinceye kadar Hükümet avans kanunları ile vekaletlerin önceki yıl harcamalarının üst sınırı ile bağlı kalmıştı.

SUMMARY

When one examined the income and expense of the first budget law of 1920 fiscal year, it could be clearly understood under which conditions the Turkish National Struggle was carried out. The Ankara Convention had to introduce the new rules and regulations to strengthen its political authority. For the new Turkish government, it was not sufficient enough to reconstruct a regular army and civil bureaucracy instead of Ottoman peripheral administrative ruins. Normally, the provincial fiscal structure was delivered into the hands of new nationalist cadres in order to supply a permanent money circulation to care at least newly established army and other civil government departments. As a result, the new taxes and extraordinary fiscal responsibilities was levied by Ankara regime. Until the first new budget draft was approved by the Assembly, allocations per government departments were being paid in advance.